Літаратурная Беларусь

Выпуск №4 (104)
(красавік)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ
Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org
novychas. info

Змест

Сяргей Законнікаў:

«Вершы не пішуцца, а нараджаюцца»

— Сяргей Іванавіч, у вершы «Лёгкі хлеб» Вы пішаце: «Лёгкім хлебам паэзію лічаць, стараюцца // «Ад сахі і станка» прарвацца да слова... // Ды метафары ўсё ж мазалём не ствараюцца, // Нельга рыфмы спарадкаваць, быццам дровы...». Як адрозніць сапраўдную паэзію ад штукарства?

— Практычна ўсе людзі ў маленстве або ў юнацтве нешта рыфмуюць, рытмічна прамаўляюць нейкія радкі. Многія цішком запісваюць свае практыкаванні і лічаць іх паэзіяй. Сапраўдныя паэтычныя здольнасці, талент даюцца чалавеку Вышэйшай Воляю і не так часта, як гэта некаму здаецца. Апошнім часам агульны ўзровень якасці паэзіі катастрафічна знізіўся, бо ў літаратуру кінуліся ўсе, каму не лянота. Гэтым грашаць пенсіянеры, асабліва ў якіх няма лецішча.

Для мяне адрозніць сапраўдную паэзію ад штукарства не надта складана. Калі ў тэксце няма сардэчнага хвалявання, шчырасці і цяпла, натуральных перажыванняў, здзіўляючых назіранняў, свежых метафараў, калі ён не кранае, не чапляе душу, то гэта і ёсць штучнасць, зробленасць. Ад такіх вершаў заўжды зыходзяць холад і поўная абыякавасць да чытача. Ні мудрагелістыя канструкцыі формы, ні мадэрновыя рыфмы іх не ратуюць. Асабліва мне пярэчыць, калі ў аўтара няма адчування арганізаванасці, гармоніі, чуцця слова. Яно ніяк не хоча лезці ў радок, але вершаплёт бязлітасна б'е яго доўбняй і заганяе не ў сваё гняздо. Цяжка маральна і нават фізічна чытаць такія творы.

— Народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч выдаў свой збор твораў на ўласныя сродкі. Чаму, на Вашую думку, выдаць кнігу ў Беларусі так цяжка? Што трэба зрабіць, каб для творцы шлях ад рукапісу да кнігі быў не такім складаным і доўгім?

— Бываючы ў розных краінах (Францыі, Германіі, Даніі, Швейцарыі), я цікавіўся тым, як таленавітыя аўтары выдаюць свае кнігі. Найбольш шанцуе тым, хто атрымлівае дзяржаўныя гранты на напісанне канкрэтных рукапісаў. Там ёсць такая выдатная практыка. Але прывілеі заслугоўваюць ужо больш-менш вядомыя творцы, прытым іх колькасць абмежавана. Астатнім дапамагаюць мясцовыя мэрыі, розныя фонды, вельмі шырока практыкуецца спонсарства заможных людзей, бо дабрачыннасць не абкладаецца падаткам. Наадварот, дзяржава за ўвагу да культуры, літаратуры змяншае падатак на іхні бізнес.

У СССР друкавацца было нашмат прасцей, таленавітаму чалавеку не трэба было плаціць за выданне. Ён атрымліваў яшчэ і неблагі ганарар. Затое існавала драконаўская цэнзура, у барацьбе з якой маю багаты вопыт, бо на працягу амаль дзевяці гадоў давялося ратаваць выдатныя кнігі В. Быкава, А. Адамовіча, У. Караткевіча, П. Панчанкі, А. Разанава, п'есы А. Макаёнка.

У пэўным выглядзе савецкія парадкі перайшлі ў Рэспубліку Беларусь. Але цяпер правіць баль аўтарытарная ідэалогія, якая дзеліць пісьменнікаў на «нашых» і «нянашых». Ніякай падтрымкі «нянашым», якія маюць свой погляд на рэчаіснасць, няма, з імі ідзе напружаная вайна.

З 2000 года дзяржава да маіх кніг не мае ніякіх адносінаў. У час, гнілы і хісткі для нацыі, надзвычай неспрыяльны асабіста для мяне, быць адразу аўтарам і фундатарам сваіх выданняў, што рабіў неаднаразова, няпроста. Але я аптымізму не гублю.

— Вы вядзеце пастаянную рубрыку «Пункт гледжання» ў газеце «Свободные новости плюс». Як у Вас атрымліваецца так аператыўна і красамоўна адгукацца на самыя злабадзённыя падзеі?

— Я на працягу ўсяго жыцця прывык да перапрацоўкі розумам і душою вялікай плыні інфармацыі, цяпер таксама ўважліва сачу за падзеямі ў краіне і свеце, па меры магчымасці вандрую. Гэта дапамагае быць у пэўнай інтэлектуальнай форме, мець свае меркаванні. Лічу жанр публіцыстычнага роздуму вельмі прыдатным для місіі ненавязлівага асветніцтва, якая патрэбна заўжды, і асабліва ў час жорсткіх інфармацыйных войнаў.

— За сваё жыццё Вы нямала павандравалі па свеце. Як ставяцца да беларускай культуры і літаратуры ў свеце? Што трэба зрабіць, каб на сучасную беларускую літаратуру звярнулі ўвагу чытачы з іншых краінаў?

— Я вітаю і люблю любыя вандроўкі, але сам ніколі не быў простым турыстам, які ходзіць услед за экскурсаводам і паварочвае галаву ўлева або ўправа, разглядаючы выдатныя мясціны нейкай краіны. Так склалася, што кожны мой выезд за мяжу меў пад сабою грунтам літаратурныя падзеі або клопаты, звязаныя з наступствамі Чарнобыльскай катастрофы, калі давялося, зноў жа паэзіяй, у час платных канцэртаў у Германіі, Польшчы зарабляць грошы на лекаванне хворых дзяцей, набыццё медыцынскага абсталявання, лекаў, вітамінаў для беларускіх бальніц. Мой шматгадовы вопыт дапамогі тым, хто пацярпеў ад аварыі, паказаў, што паэтычныя радкі маюць не толькі духоўную, але і матэрыяльную сілу, бо дапамагаюць ратаваць фізічнае здароўе людзей.

Што тычыцца стаўлення да беларускай культуры і літаратуры ў свеце, то адказваць на гэтае пытанне складана. Па-першае, у многіх месцах, дзе я быў, людзі слаба ведаюць або нават зусім не ведаюць самую краіну Беларусь, а мы часта хочам прымаць жаданае за сапраўднае. Па-другое, культура і літаратура — гэта не палітыка, тут сітуацыя больш прыхаваная. Нейкі плён, безумоўна, даюць дні культуры, абменныя выезды беларускіх тэатральных і канцэртных калектываў за мяжу. Але гэта разавыя акцыі, мерапрыемствы святочнага кшталту. Свята прайшло, а што засталося ў душы?

У другой палове XX стагоддзя кнігі некаторых беларускіх пісьменнікаў (І. Мележа, Я. Брыля, У. Караткевіча, І. Шамякіна і інш.) часта выдаваліся ў савецкіх рэспубліках і ў краінах т. зв. «народнай дэмакратыі». Рашучы прарыў у Еўропу, Азію і Лацінскую Амерыку зрабіў у той час выдатнымі аповесцямі Васіль Быкаў.

У сучасны момант чытачы суседніх краінаў (Украіна, Расія, Польшча, Літва, Чэхія) нешта ведаюць пра беларускае літаратурнае жыццё. З больш далёкім светам інфармацыйныя і ўзаемаперакладніцкія літаратурныя стасункі слабейшыя, за выключэннем, можа, Германіі і Швецыі. Канечне, беларускія кнігі ў перакладзе выходзяць і ў іншых краінах. Іх нямала, а аўтары — ад класікаў і да самых маладых.

Але трэба рэальна ацэньваць гэтыя прыемныя для аўтараў падзеі. Калі ў Варшаве двойчы выходзіла мая кніга паэмаў «Чорны конь Апакаліпсісу», а ў Сафіі кніга «Шлях душы», гэта ніколькі не азначае, што палякі ці балгары масава ведаюць такога паэта...

Найбольш у свеце выдаюцца і карыстаюцца попытам кнігі Святланы Алексіевіч, што сам неаднаразова бачыў і чуў на сустрэчах з чытачамі ў Германіі, Францыі, Польшчы.

Беларуская літаратура стане цікавай іншаземцам, калі будзе выходзіць на сапраўды агульначалавечыя тэмы, якія хваляюць кожнага зямляніна, напаўняцца нацыянальным каларытам, аўтарскай шчырасцю і праўдай, мець новыя прыцягальныя формы.

— Распавядзіце, як ствараюцца Вашыя вершы, што натхняе на творчасць? Над чым цяпер працуеце, чым парадуеце ў бліжэйшай будучыні?

— Вершы не пішуцца, а нараджаюцца. Звычайна гэта здараецца з аднаго радка або страфы, што выпырхваюць з душы. Далей, як кажуць, справа тэхнікі. Але гэта не азначае нейкі канвеер, з нарыхтовак выбіраецца самае лепшае. Бывае, што доўгі час на вершы не цягне. А натхняе мяне будзённае жыццё, у якім, як ні дзіўна, шмат паэзіі, жывых імпульсаў для творчасці.

Пакрысе пішу складаную для мяне ў прафесійным плане кнігу «Рабскі дзень, вольная ноч», дапаўняю рукапіс успамінаў «Згадкі Вогненнага Пса». Ёсць гатовыя тры рукапісы публіцыстыкі. Што тычыцца паэзіі, то новы зборнік вершаў можа быць падрыхтаваны і сёлета. Але наперад забягаць няварта, пажывем — пабачым.

Гутарыў Алесь Сачанка

Грамадская акцыя «Аўтографы»

Дарагія калегі, сябры, усе, хто неабыякавы да нашай культуры і гісторыі! У кожнага з вас на кніжных паліцах сярод мноства розных выданняў ёсць такія, дзе аўтар пакінуў свой аўтограф.

Часам гэта проста подпіс, а часам — прысвячэнне, пажаданне, верш. Такія кнігі нам дарагія, паколькі яны адрасныя, ачалавечаныя. І разам з тым, гэта нашая агульная культурная спадчына.

Здавалася б, мы быццам бы ўсё ці амаль усё ведаем пра нашых пісьменнікаў. Ды і не толькі пра іх (дзеячаў навукі, мастацтва, падзвіжнікаў Беларусі). Быццам бы, многае надрукавана, штосьці хаваецца па архівах. Але на самай справе ёсць яшчэ агромністы, амаль археалагічны пласт, які знаходзіцца на нашых кніжных паліцах. Словы, асабістыя подпісы, малюнкі (як у В. У. Быкава) — нацыянальная культурная спадчына, замкнёная ў нашых кватэрах.

Давайце збярэм яе! Не згубім у букіністах, у макулатуры, у «няпэўных» пакаленнях. Давайце перагледзім тое, што маем на ўласных паліцах і кнігазборах. Бацькоўскіх, сяброўскіх...

Кожны аўтограф — хай сабе і «хвіліна стварэння», аднак — хвіліна жыцця нашага выбітнага пісьменніка ці, напрыклад, літаратуразнаўца, навукоўца, ці «кніжнага беларуса», ці проста Беларуса.

Усё, што мы знойдзем і захаваем — застанецца. Не толькі ў Саюзе беларускіх пісьменнікаў. Застанецца ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва. Самае цікавае з аўтографаў будзе выдадзена. І ў друку, і ў электронным выглядзе.

ЯК РАБІЦЬ:

Перагледзець сваю бібліятэку і знайсці аўтографы. Перастравіць, скласці асобна. Вылучыць «цікавосткі». Калі магчыма, то і па аўтарах.

Калі маеце магчымасць, то зняць на ксераксе ці адсканаваць, зрабіць фота (фармат кнігі, аўтограф), дадаць каментар: калі аўтограф быў зроблены і каму, дзе, пры якіх абставінах).

Скан, ксеракопію або фота ў электронным варыянце дасылайце на паштовы адрас sbp@lit-bel.org, тэма ліста «Аўтографы».

У папяровым выглядзе копіі можна даслаць звычайнай поштай на офіс Саюза беларускіх пісьменнікаў (220012, Мінск, вул. Кузьмы Чорнага, д. 31, пам. 906; гарадскі тэл. 8-017-200-80-91). Або прынясіце саму кнігу – мы адсканеуем яе на месцы.

Збярэм, захаваем і перададзім!

Акцыя праводзіцца Саюзам беларускіх пісьменнікаў. Куратары праекта — Наталля Гардзіенка і Сяргей Тарасаў.

Прэс-служба СБП

Сустрэча пісьменніцкіх арганізацый балтыйскага рэгіёну

27–28 сакавіка на шведскім востраве Готланд у горадзе Візбю адбылася генеральная асамблея Балтыйскай пісьменніцай і перакладчыцай рады (Baltic Writers and Translator's Council). У склад рады ўваходзяць амаль 20 арганізацый балтыйскага рэгіёну, у тым ліку і ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў».

Падчас сёлетняй генеральнай асамблеі абмяркоўваўся цэлы шэраг пытанняў: былі прадстаўленыя даклады, прысвечаныя агляду дзейнасці пісьменніцкіх арганізацый за год, абмеркаваныя далейшыя перспектывы ўзаемасупрацоўніцтва пісьменніцкіх і перакладчыцкіх арганізацый Балтыкі.

Важным рашэннем, якое прыняла сёлетняя асамблея, была змена назвы арганізацыі. Новая назва цяпер будзе гучаць так: «Балтыйская пісьменніцкая і перакладчыцкая рада» (замест «Балтыйская пісьменніцкая рада»). Гэта зроблена з мэтай «увідавочніць» арганізацыі літаратурных перакладчыкаў, якія ўваходзяць у Раду нароўні з пісьменніцкімі.

І, натуральна, адной з самых значных падзеяў сёлетняй сустрэчы было абранне новай старшыні і новай рады арганізацыі. Цяпер кіраўнічы орган Балтыйскай пісьменніцкай і перакладчыцкай рады складаецца з Казімеры Астратавінэ (старшыня, Літоўская асацыяцыя літаратурных перакладчыкаў), Стэфана Інгварса (намеснік старшыні, Шведскі саюз пісьменнікаў), Мудзітэ Трэйманэ (скарбнік, Латышскі саюз пісьменнікаў), Хэйдзі фон Врыхт (сакратар, Фінская асацыяцыя шведскамоўных пісьменнікаў), Юлія Цімафеева (Саюз беларускіх пісьменнікаў).

Яшчэ адно новаўвядзенне: цяпер кожны другі год генеральная асамблея Балтыйскай пісьменніцкай і перакладчыцкай рады будзе пашыраная, гэта значыць, што яна будзе ўключаць у сябе публічныя выступы, літаратурныя чытанні і дыскусіі. Першую пашыраную асамблею плануецца правесці ў 2016 годзе.

ЮЦ для lit-bel.org

Спачыў у вечнасці Уладзімір Содаль

Пра сыход краязнаўцы, даследчыка літаратуры, сябра СБП Уладзіміра Содаля паведаміла ўдава пісьменніка Клара Барысаўна.

Уладзімір Содаль нарадзіўся 13 верасня 1937 года ў вёсцы Мормаль Жлобінскага раёна Гомельскай вобласці. Скончыў Мінскі педагагічны інстытут, працаваў настаўнікам. Некалькі дзясяткаў гадоў адпрацаваў на беларускім тэлебачанні.

Як літаратуразнаўца Уладзімір Содаль даследаваў творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, М. Багдановіча, Зоські Верас і іншых.

Ва Уладзіміра Содаля засталіся сын, дачка, чацвёра ўнукаў і праўнук.

«Да апошняга ён ірваўся пайсці з людзьмі сустрэцца. Усё спрабаваў нешта пісаць, а літары ўжо не складаліся. Аказалася, ужо два тыдні, як у яго інфаркт, а ён не скардзіўся, нічога», — распавяла «Радыё Свабода» жонка пісьменніка Клара Барысаўна.

Памёр Уладзімір Содаль 15 красавіка ў Першым клінічным шпіталі Мінска. Пахавалі пісьменніка і літаратуразнаўцу на могілках у Астрашыцкім Гарадку, каля маці.

Смуткуем і выказваем спачуванні родным і блізкім Уладзіміра Ілліча.

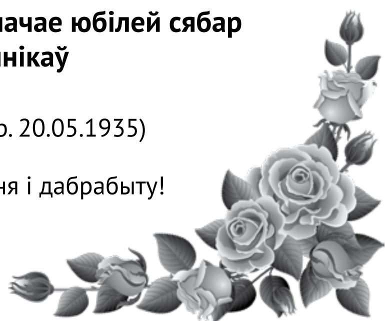
Саюз беларускіх пісьменнікаў

ТРАВЕНЬСКІ ЮБІЛЯР

У наступным месяцы адзначае юбілей сябар Саюза беларускіх пісьменнікаў

Сымон Вікенцьевіч Барыс (нар. 20.05.1935)

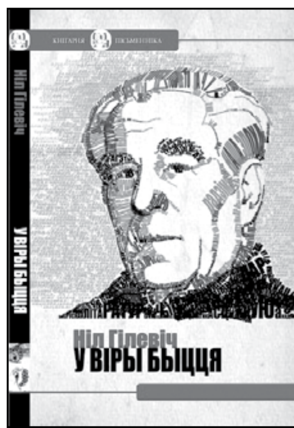
Жадаем яму радасці, натхнення і дабрабыту!

ПАЛІЦА

Ніл Гілевіч: «У віры быцця»

У Бібліятэцы Саюза беларускіх пісьменнікаў у выдавецтве «Кнігазбор» пабачыў свет эсэістычны зборнік Народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча.

У кнігу ўвайшлі запісы розных гадоў, кожны з якіх прасякнуты бязмежным болем за лёс роднай мовы, культуры, літаратуры. Асобныя творы друкаваліся ў часопісе «Дзеяслоў» і «новачаснай» «Літаратурнай Беларусі», многія прадстаўлены ўпершыню.

Ніл Сымонавіч Гілевіч — Заслужаны дзеяч навукі Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі імя Янкі Купалы, прафесар, паэт, літаратурны перакладчык, драматург, фалькларыст, літаратуразнаўца.

У кнізе змешчаныя ўспаміны пра значныя падзеі грамадскага і культурнага жыцця, адлюстраваныя рэфлексіі пісьменніка, яго бачанне мінулага, цяперашняга і будучыні роднай краіны. Паэт чуйна рэагуе на палітычныя і сацыяльныя працэсы, якія адбываюцца ў Беларусі і за яе межамі, дае ім ацэнку, прагназуе развіццё нашай нацыянальнай свядомасці.

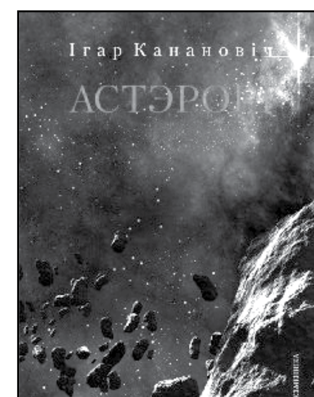
Значнае месца на старонках новага выдання адведзена апісанню і аналізу прачытанай літаратуры, айчыннай і замежнай, сучаснай і даўняй. Ніла Сымонавіча як чытача і даследчыка цікавяць тэндэнцыі і гісторыка-культурныя перадумовы стварэння тых або іншых кніг.

Па-ранейшаму важную ролю, па меркаванні паэта, у сучаснай нацыянальнай культуры адыгрываюць ідэалагічныя інерцыі мінулага, «рэха» камунізму. Пераадолець кансерватыўнасць савецкага часу, звярнуцца да нацыянальнай ідэнтычнасці, жыццёва неабходнай нам сёння, тут і цяпер, дзеля фарміравання будучых пакаленняў, — тое, што найбольш турбуе пісьменніка: «Усе нашы заклікі захоўваць, даражыць, цікавіцца нацыянальнай культурай будуць даваць мала плёну — датуль, пакуль не пачнем гэта ўнушаць дзецям ад калыскі, ад дзіцячых садкоў, з першых дзён у школе».

Але ж, нягледзячы на суплёт пакуль не вырашаных сацыяльных і культурных праблем, на якія ўказвае і з-за якіх перажывае Народны паэт, у кнізе "У віры быцця" адчуваецца подых вясны, надзеі, аптымізму на добрую будучыню беларусаў і Беларусі.

Ігар Кананові́ч, «Астэроід»

У дэбютным зборніку маладога паэта «Астэроід» – выбраныя творы, напісаныя аўтарам цягам апошніх сямі гадоў.

У трох раздзелах «Мір падобны да раю», «На арбіце тваёй!», «Бог ёсць зіма» змешчаныя вершы, створаныя ў класічнай манеры, якія напоўніцу раскрываюць унутраны свет шчырай душы паэта, што гартуецца ў пакутах, спасцігаючы вечныя ісціны: паклі́кання, кахання і зямнога прызначэння чалавека.

Кніга выйшла ў Бібліятэцы Саюза беларускіх пісьменнікаў у серыі «Кнігарня пісьменніка».

«Астэроід» у небе беларускай паэзіі — шукайце яго ў кнігарнях Беларусі!

Неаднойчы ўваскрэслы: Мікола Аўрамчык

У кароткай аўтабіяграфічнай нататцы «Пра сябе» (1962, аўтару на той час 42 гады) Мікола Аўрамчык прызнаваўся: у дзяцінстве яго, ураджэнца Плёсаў на Бабруйшчыне, «больш вабілі не кнігі, а самаробныя самапалы ды буслянкі на стогадовых ясакарах і ліпах у былым панскім садзе».

Ды шукальніка прыгод (часам і на сваю галаву: аднойчы ледзь не забіўся, падаючы з ветракавага крыла) спакваля адшукала літаратурнае натхненне і ўзбудзіла яго на іншыя пошукі, і так натхнёна, што ў старэйшых класах «запаўняў сваімі вершамі школьную насценгазету», а дзевяцікласнікам пачаў пісаць апавяданні. Адно з іх адаслаў у Мінск, у Дом пісьменніка, дзе яго прачытаў сам Кузьма Чорны, некаторыя творы якога ўжо вывучаліся ў школе. Зразумела, нават канверт з адказам знанага пісьменніка ўразіў і юнага, яшчэ недасведчанага для прозы аўтара, і ўсю школу. Прага ведаў і спасціжэння творчых таямніц прывядуць маладога паэта ў Мінск на літаратурны факультэт педагагічнага інстытута. Ухвалены Якубам Коласам і рэдагаваны Аркадзем Куляшовым верш «Адлёт жураўлёў» амаль услед за вершам «Парашутыстка» будзе змешчаны на старонках флагмана літаратурнага працэсу — часопіса «Полымя рэвалюцыі». Справа набліжалася да запаветнай мары кожнага пачаткоўца — да першай кнігі, але… Гэты жудасны адрэзак часу мяняў, ламаў лёс не аднаго магчымага аўтара паэтычнага зборніка…

Нават цяжка ўявіць, што было на душы ў палоннага з канца чэрвеня 1942 па канец красавіка 1945-га Аўрамчыка. Ён зведаў акрыленае летуценнасцю юнацтва, веру «ў светлыя камуністычныя ідэалы» і «сапраўдную народную ўладу»… А сапраўды патрыятызм уначы 26 чэрвеня 1941 года яго і яшчэ аднаго Міколу, Сурначова, павёў з падпаленага Мінска. «Мы прайшлі пехатой на ўсход усю Еўрапейскую частку СССР, каб пасля многіх калізій апынуцца пры «Кацюшах» радавымі на Волхаўскім фронце». Яго камандуючы здаўся ворагу, здрадзіў падначаленым…

Пад Чудавым я цудам не забіты.
Прапаў без вестак я
ў Мясным Бары,
І ў Руры, богам і людзьмі забыты,
Ледзь выбраўся з падземнае нары.

Мікола Аўрамчык, «Каб гэткага лёсу вы не мелі…»

Вызваленне прыйшло ад англічан. Паколькі ні выкрыванне сакрэтаў «Кацюш», ні службы ворагу ў нямецкай форме смершаўцы за Аўрамчыкам не знайшлі, то яны пакінулі яму жыццё, але не ацанілі яго мужнасць, здольнасць выжыць у самых жудасных умовах і застацца пры гэтым сапраўдным чалавекам, грамадзянінам сваёй краіны. Родная ўлада «падзякавала» па-свойму, адправіўшы нямоглага ляычыць лёгкія ў Данбас. З падзямелля — у падзямелле.

Выжыў, чарговы раз уваскрос. Увесну 1946 года са зразумелым душэўным уздымам, з аднолеткай надзеяй вярнуўся ў Мінск, дзе прадоўжыў вучобу і займеў рэдактарскі хлеб. У 1949-м споўнілася былая мара яшчэ ў шмат чым наіўнага, яшчэ без сівізны ў валасах юнака: выдаў першы зборнік паэзіі з бадзёрай назвай «Пярэдні край». Выходзяць новыя паэтычныя зборнікі. Мо і не зусім з новымі назвамі: «Дружба», «Шляхамі дружбы».

У 1953-м пачаўся новы перыяд у жыцці Аўрамчыка. Гэты этап садружны з заснаваным тады новым часопісам «Маладосць», дзе паэт папрацуе 27 гадоў загадчыкам аддзела паэзіі, выявіўшы выключныя цярплівасць, уменне, высакароднасць у справе далучэння маладых да літаратуры, іх творчага росту. Як ён прызнаецца, і сам многае ад іх узяў. Ад іхніх энергіі, часамі дзёрзкасці, творчых пошукаў. Ад іхняй удзячнасці, любові як да чалавека і рэдактара. Трацячы нямала часу на маладых. На паездкі па Беларусі і СССР, на пераклады. Мо і ад гэтага сам пісаў мала. Безумоўна, пасля смерці Сталіна і асабліва адліжнага XX з'езда КПСС (жонка паэта Паліна Аляксандраўна неяк прызналася мне, што пасля вайны яны асцерагаліся яго арышту як былога байца неславутай 2-ой ударнай арміі ці англійскага шпіёна) разам з іншымі і Аўрамчык уздыхнуў вальней.

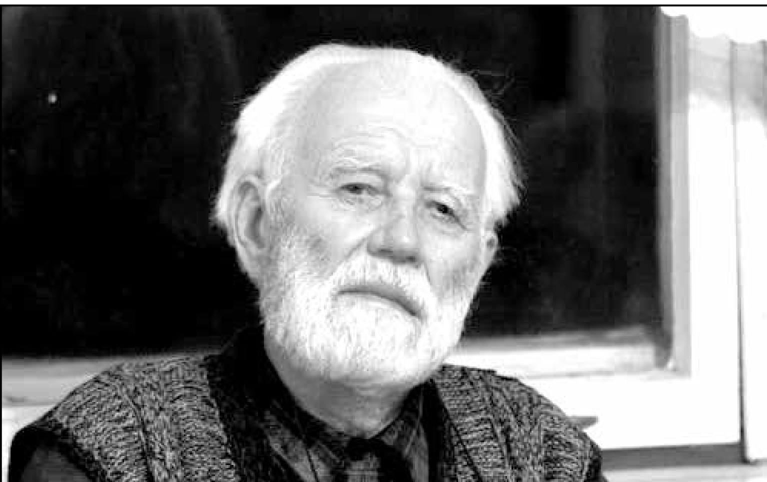
На маю думку, разам з больш спрыяльным часам, з духоўным разнявольваннем і аслабленнем вульгарызатарскай крытыкі Аўрамчык больш індывідуальна выразна пасля немалога перапынку паўстаў у кнізе «Ключы жураўліныя» (1960). Тут ужо не проста рознатэм'е, тут поўны цэласны падбор вершаў на духоўнай аснове і, бадай, упершыню не рэзка, але па-чалавечы горасна ўвасобленае чалавечае «я». Чалавека з цяжкім драматычным лёсам. Ён яшчэ хавае свой боль. І ад сям'і, і ад чытачоў.

У «Ключы жураўліныя» Мікола Аўрамчык змясціў верш «Анкета». Тады гэты «дакумант» меў велізарную сілу, па ім «чыталі» чалавека, вызначалі, які яму быць. Ці не быць. У вершы, прысвечаным таксама былому ваеннапалоннаму Янку Брылю, паэт выдыхнуў ад усёй збалелай душы:

Адразу ж стала зразумела мне,
З якой прычыны ты раптоўна
гэтак
Задумаўся і нават пахмурнеў,
Спакойна запаўняючы анкету.

Гэты верш трэба цытаваць цалкам, ён — у ліку класікі нашай паэзіі. Выдзелім асабліва:

Заўжды ў анкету лёгка зазірнуць,
Але ў душу так проста
не заглянеш.

Наступная кніга «Сустрэчы былых канагонаў» (1963), без ніякага сумнення, — жыццёвы і творчы ўзлёт Аўрамчыка-паэта. І ў пасталенні, і ў смялейшым асваенні сваіх «нетраў». Заслужана за гэтую кнігу паэзіі Аўрамчык атрымаў вышэйшую літаратурную прэмію рэспублікі.

Наступныя кнігі паэзіі «Універсітэцкі гарадок» (1967), «Агледзіны» (1969), «Радовішча» (1976) і іншыя ўзмацнілі яго паэтычную рэпутацыю.

У 1980 годзе Мікола Якаўлевіч глыбока засмуціў Васіля Зуёнка і мяне — галоўнага рэдактара і намесніка часопіса «Маладосць»: падаў заяву на звальненне з працы. Як мы не ўгаворвалі яго перадумаць, ён настойваў толькі на адным: не, еду амаль на пастаяннае пражыванне ў Ялце. Цяжка было ўявіць рэдакцыю без такога жыццярадаснага прыязнага чалавека, які быў душой калектыву. Што ж, рашылі мы, чалавек хоча жыць, працаваць, для чаго трэба падлячыцца на поўдні лёгкія, пашкоджаныя вугальнай пылотаю ў Руры і Данбасе. Сапраўды, ён удыхаў паўднёвае марское паветра месяц за месяцам, год за годам, з нагоды святаў дасылаў нам цёплыя паштоўкі, па прыездзе клікаў у госці, ацэплівуючы нас уласцівай толькі яму прыязнасцю: «Як я засумаваў па «Маладосці», па вас, хлопцы!». У той час друкаваўся ён зрэдку.

І вось аднойчы, калі «Маладосць» узначальваў яго верны сябра Анатоль Грачанікаў, нечакана заходзіць да нас Мікола Якаўлевіч без папярэдняга званка, на твары няма ягонай прамяністай усмешкі, гарэзнасці, замест іх — напружанасць, а то і хваляванне. Кладзе на стол галоўнаму аб'ёмістую папку: «Вось, хлопчыкі, мой роман» (не блытайце з рускім «роман»). Мы ўсміхнуліся: розыгрыш. На гэта ён у добрым настроі — выдатны майстра. Не. Раман. Пасля А. Грачанікаў просіць мяне: «Пачытай ты, празаік, першы і скажы сваю думку. Я не вытрываю, калі проза паэта будзе слабая і мне прыйдзецца сказаць яму пра гэта». Такім чынам, вось з такой прадмовай я стаў першым чытачом «У падзямеллі».

Калі не чытачы, то даследчыкі творчасці М. Аўрамчыка, безумоўна, адчувалі, што ён ушчыльную наблізіўся да свайго «сезаму», не задаволены прыад-

Цяжка ўявіць, што было на душы ў палоннага з канца чэрвеня 1942 па канец красавіка 1945-га Аўрамчыка. Ён зведаў акрыленае летуценнасцю юнацтва, веру «ў светлыя камуністычныя ідэалы»

крытым у паэме «Волхаўская споведзь»: былая рэчаіснасць, ягоная асабістая трагедыя, перажытае, але неадчэпнае вымагаюць большага, глыбейшага асэнсавання і выяўлення. Калі б уважліва пачытаць тое, што ён напісаў у аўтабіяграфічнай нататцы пра сябе ў 1962 годзе, то з'явілася б яскравае пацвярджэнне гэтага. У прыватнасці, там ён зазначыў: «Кожны дзень на дасвецці з лагера да шахты канваіры пранялі вялікую калону палонных, абвітую гірляндамі шахцёрскіх лямпаў. Нявольнікаў апускалі ў падзямелле. У лагеры лупцавалі канваіры, па́ліцамі, па дарозе да шахты штурхалі прыкладамі канваіры, а ў падзямеллі кайлом білі штайгеры і іх памочнікі».

Ад стандартнага рацыёну — невялічкай пайкі хлеба-сурагату і двух літраў незапраўленай баланды са шпінату або сушанай бручкі ледзьве перастаўлялі ногі.

Кожны месяц з лагера вывозілі 30-40 хворых туберкулёзам. Калі б не малады юнацкі арганізм ды не падтрымка і дапамога аднаго нямецкага шахцёра, дык я, напэўна, не выжыў бы ў гэтым пекле».

Хіба не зрокавая карціна! Не, залацінкі прозы! Вось мне і пашанцавала першаму засведчыць Аўрамчыка-празаіка: ён нарэшце вызваліўся ад свайго душэўнага цяжару, але раманам «У падзямеллі», а за тым творам «Палон» перанёс яго, свой цяжар, на персанажа свайго твора. Тут цалкам супала тое, што раней пісаў пра Аўрамчыка адзін з крытыкаў: «Думы і пачуцці яго сугучныя з думкамі і пачуццямі яго героя».

На мой погляд, Аўрамчык «У падзямеллі» перасягнуў звычайную побытавую праўдзівасць і на яе багатым матэрыяле па-мастацку наблізіўся да праўды вялікай прозы тым, што сваімі сродкамі паказаў свайго героя па ўзоры анявечаных вайной, але ўваскрэслых ад яе. Яго герой зведвае гаму пачуццяў: прыкрасць, ганьбу, страх, тугу па Бацькаўшчыне, пакуты, боль ад адчайнасці загубіць сябе (калі звар'яцела выдзёўбвае вялікі кавал пароды, каб тая абвалілася і задушыла яго); ён зведвае і радасць — так-так, і ўцеху (ад роднай сасны з Беларусі, якой падпіралі штольні), ён зведвае і помач, а то і паратунак ад таго, што словам і хлебам падтрымлівае не Сталін, не родны ўрад праз Чырвоны Крыж, а немец-майстра, нармальны, не атручаны фашысцкай ідэалогіяй чалавек. На раман вельмі зычлівую рэцэнзію напісаў Я. Лецка, а ў некаторых «былых» было абурэнне (наконт вобраза немца-выратавальніка), была спроба твор замаўчаць, не выдаць асобнай кнігаю, не дапусціць да перакладу на рускую мову. Кнігай той раман, як і новы, «Палон», выйшаў, але належнай гаворкі пра іх, на жаль, няма, хоць яны заслугоўваюць гэтага.

Як бы там не было, у нас ёсць і свой, беларускі погляд на даваенную і ваенную Германію. Гэта — «Птушкі і гнёзды» Янкі Брыля, «Змагарныя дарогі» Кастуся Акулы, «Жыццё пад агнём, або Партрэт беларускага ваеначальніка і палітычнага дзеяча Барыса Рагулі на фоне яго эпохі» Лявона Юрэвіча, успаміны былых «остарбайтараў» М. Грыба і В. Шабалтаса і г. д. Не хачу сказаць, што гэтыя і іншыя творы раўназначныя, што некаторыя з іх заслугоўваюць толькі ўхвальнай ацэнкі. Ды мастацкая з'ява: ёсць і раманы Аўрамчыка, што дадаюць да ўсяго згаданага карціны-адценні.

У 1984 годзе Мікола Аўрачык кнігаю «Знаёмыя постаці» асабліва ярка заявіў пра сябе як эсэіст і мемуарыст. Зноў жа: тут багатая дакументальная аснова, выдатна выкананыя малюнкі, дэталі, патрэбная сюжэтнасць, часамі і пэўная інтрыга і, мабыць, галоўнае: пры ўсёй павазе да вялікіх людзей у асобных выпадках даецца ім і страгаватая, у тактоўным тоне ацэнка за пэўную іхнюю дзейнасць, што не спрыяла беларускай справе. Хто цікавіцца новым, мала ці зусім невядомым пра Я. Купалу, Я. Коласа, К. Крапіву, Зм. Бядулю, А. Куляшова, М. Танка, П. Панчанку, І. Мележа, Я. Брыля, А. Пысіна ці пра ідэалагічнага ў двух асобах (спрыяльнага і ўтаймоўшчыка беларускасці) П. Машэрава, то тут яго чакае цікавае адкрыццё. З асаблівым хваляваннем чытаюцца старонкі пра сяброў юнацтва, таленавітых паэтаў А. Коршака, М. Сурначова, якія аддалі жыццё за Радзіму, назаўсёды засталіся маладымі, з няспраўджанымі творамі і задумамі.

Выданні Міколы Якаўлевіча Аўрамчыка выяўляюць таленавітую асобу аўтара і яго значны ўнёсак у нашую літаратуру.

Генрых Далідовіч

Зазер’еўскі летапісец:

У ягоным жыццёвым і творчым лёсе — безліч таямніцаў, загадак.

Нарадзіўся ў першае лета XX стагоддзя — 25 ліпеня — у вёсцы Зазер’е Есмінскай воласці былога Барысаўскага павета Мінскай губерні. Невялікая беларуская вёска вызначалася ўжо тым, што патанала ў пракаветных пушчах, ляжала на старадаўнім «Вітаўтавым шляху» (Вільня — Маладэчна — Барысаў — Магілёў) і мела непадалёк завод па вырабе зброі. На вясковым могільніку адшуквалі захаванні XII стагоддзя. На адным з помнікаў быў выбіты надпіс «Heranim Celesy» (XV стагоддзе). Геранім быў адным з першых вядомых продкаў зазер’еўскіх Цэлешаў.

Завод па вырабе зброі належаў яшчэ прадзеду Міколы Цэлеша па бацькавай лініі графу Базылю, жалеза для вытворчасці здабывалі з балотнай руды. Праз той завод, як згадваў М. Цэлеш, прадзед і страціў свой графскі тытул. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай зазер’еўская зброя патрапляла ў рукі паўстанцаў супраць расійскага самадзяржаўя. У 1861 годзе прадзед пазнаёміўся з капітанам Зыгмундам Серакоўскім, праз два гады яны і ўзначалілі паўстанне ў Барысаўскім і Ігуменскім паветах. На заводзе да таго часу паспелі нават адліць некалькі лёгкіх гарматаў.

Ноччу царскія войскі акружылі Зазер’е, ад стрэлаў загарэўся завод, графская рэзідэнцыя, хутары шляхты, сялянскія хаты. Як расказваў Міколу дзед Ян (апошняму ў 1863-м было 12 гадоў), прадзеду Базылю ўдалося выскачыць з палаючай спальні.

Ратуючыся ад царскай шыбеніцы, Базыль Цэлеш перабраўся ў Заходнюю Еўропу, а затым — «за ваду, у Новы свет», як называў Амерыку. Два ж ягоныя сыны — Ян і Несцер — ды дачка засталіся на Радзіме, займаліся гаспадаркай. Сялянскімі клопатамі жылі і бацькі Міколы: Барбара з Каралёнкаў і Ёхім Цэлеш (па расійскіх дакументах — «Ефим Телеш»).

Апошні і прывёў сына ў вясковую школу. Вось як аб тым успамінаў будучы пісьменнік у сваёй «Аўтабіяграфіі» (яе тэкст з ласкавай згоды жонкі і родзічаў М. Цэлеша аўтар гэтых радкоў апублікаваў у часопісе «Тэрмапілы»): «Спыніліся каля дзьвярэй на калідоры, з-за якіх чуўся павышаны голас настаўніка. «Высмаркайся перш!» — загадаў бацька. Я вышмаргнуў рукавом сьвіткі нос, і ў гэты мамэнт адчыніліся дзьверы. Зь незадаволеным тварам стаяў перад намі настаўнік — малады, з прыгожымі рыжаватымі вусікамі; на аднэй ягонай назе быў бот з халявай, а на другой галёша поверх белага апатрунку; казалі, яго набілі хлопцы, злавіўшы каля сваіх дзевак. <...> Мяне пасадзілі на першую парту, бо, па-першае, малы, а па-другое, «дуроны хлопец». Кляса мне здавалася непамерна вялікай і пустой. У грубцы гудзеў агонь. Настаўнік паклікаў да дошкі хлапчука, крыху большага за мяне; загадаў яму ў намаляваных крэйдай клетачках выводзіць акуратна палачкі. Рука ў хлопчыка дрыжэла і палачкі выходзілі крывымі, як ягоныя рахітычныя ножкі. «Я табе казаў выводзіць палачкі роўныя й не крывыя, а ты што: рагулькі мне ставіш?» Хлопчык клыпаў сінімі, як лёд на сонцы, вачыма. Крэйда выпала з рук на падлогу, і ён яе растаптаў. Тады настаўнік хапіў яго за каўнер старэнькай сьвіткі й шпульнуў, як мяч, у кут, дзе была жарства. З ног хлопчыка зваліліся дзюравыя бацькавы валёнкі. «Стаць на калені й стаяць датуль, пакуль я не скажу!» Я ціхутка схіліўся над партай і глядзеў на голенькія й брудненькія ножкі хлопчыка, ледзьве стрымліваючы свае слёзы...

На шчасьце, на другі ці мо на трэйці тыдзень я захварэў на адзёр, а потым на шкарлятыну ці мо на дыфтэрыю — хто там намі цікавіўся ў тыя часы!? Пакуль я хварэў ды папраўляўся, таго настаўніка ў школе ўжо ня было — прыслалі настаўніцу: маладую, ветлівую, добрую. Была аднекуль з-пад Радашковіч, ці можа із саміх Радашковіч. Часамі да яе прыязджаў Янка Купала, зямляк, едучы аднекуль па сваіх гаспадарчых справах, у санках-развалках, на шэранькім, досыць ладным коніку; і сам у шэранькім саматканным кульку, але пашытым на шляхецкі хвасон. У клясу ён, праўда, ніколі не заходзіў, але настаўніца, потым, нам апавядала пра яго дужа шмат: «Гэта наш першы сялянскі паэта!» І чытала нам ягоныя вершы. Адзін выклікаў, проста, авацыю ў школе!».

У 1911 годзе пасля вясковай школы М. Цэлеш з парады настаўніцы падаўся вучыцца ў бліжэйшую (17 кіламетраў ад дома) бурсу. У 1914-м бацьку мабілізавалі на фронт, з маці засталося пяцёра дзяцей, і Мікола мусіў перапыніць вучобу, каб дапамагаць па гаспадарцы.

Праз год фронт ужо наблізіўся да Зазер’я — былі чутны стрэлы гарматаў. Сапёры пачалі паляпшаць дарогу паміж Магілёвам і Барысавам. Да працы змушалі і вяскоўцаў. «Пайшоў і я, — успамінаў М. Цэлеш. — Пры атрыманьні заробку спаткаўся з Аляксандрам Блокам, пра якога я ўжо ведаў. Яго таксама паклікалі ў войска, але, дзякуючы вялікай пратэкцыі, вызначылі скарбнікам у тую сапёрную адзінку, якая ладзіла ў нас шлях. За дзесяць кіламетраў ад Зазер’я быў маёнтак Кубліцкіх, ягоных сёстраў па другому бацьку. Блок зацікавіўся мной, пэўна, па намове людзей аб маім гераічным наведаньні школы за сямнаццаць кілямэтраў, што было вулучна адзіным выпадкам у Зазер’і, і спытаў: ці чытаў я што-небудзь з ягонае паэзыі. Пачуўшы, што дастаць тут кніжак нельга, даў мне невялікі зборнічак астатніх вершаў. Я праглынуў гэтыя вершы літаральна ў адзін прысест. Яны ўскружылі мне галаў, і некаторымі з іх я пачаў проста блузніць. Перада мной адчыніліся нейкія няведамыя мне небасхілы».

У 1916 годзе М. Цэлеш у Варонежы атрымаў службу на пошце.

Мікола Цэлеш. Мастак Пётра Міранові
ч

У 30-х гадах ён змог выдаць пяць (!) невялікіх зборнікаў апавяданняў, якімі, як пісаў пазней, быў вельмі незадаволены. У 1931-м выйшла кніга «Апавяданні паляўнічага», у 1932-м — «Са стрэльбай і сабакам», у 1935-м — аповесць «Курылка (Запіскі вучня царкоўна-прыходскай школы)»

Лютаўскую рэвалюцыю сустрэў на Кацярынаслаўшчыне, у гарадку Кадзіеўка, дзе працаваў на шахце і наведваў агульнаадукацыйныя курсы.

«У гэты час на руінах Расейскае Імпэрыі пачалі ўзьнікаць незалежныя гаспадарствы падбітых народаў, — успамінаў ён пазней. — Дайшлі чуткі, што паўстае Літоўска-Беларускае Гаспадарства. Мне дужа хацелася ехаць дахаты, але кіпела хатняя вайна й мой год быў пад мабілізацыяй: я баяўся рушыцца зь мейсца, каб не трапіць у самае пекла. У чэрвені гэтага-ж году, усё-ж мусіў стаць пад зброю. Даходзілі чуткі, што паўстала Беларусь і стварaецца наша нацыянальная войска. Выклапатаў перавод на Бацькаўшчыну, каб стаць у ягоныя шэрагі, але, раптам, захварэў на тыфус, а потым на другі. Праляжаў у шпіталях роўна паўгода. Калі ў лютым 1919 г. дабраўся да роднае хаты, бацька не пазнаў мяне — так я быў зьнясілены голадам і хваробамі. Стварэньне беларускага войска было неўзабаве адкінута, й я дэмабілізаваўся. Факультэт грамадзкіх навук Бел.у-та не захапіў мяне. Ды й страшэнна абрыдла бадзяцкае жыццё; абзавёўся сям’ёй і пачаў працаваць у розных установах Менску».

Працаваў ён у рэдакцыях выданняў «Паляўнічы Беларусі», «Беларуская вёска», «Піянер Беларусі», «Зьвязда». Па працы ў рэдакцыях беларускіх газет М. Цэлеша прыгадаў цёзка Мікола Аўрамчык, які на той час студэнтам таксама працаваў у «Піянеры Беларусі»: М. Цэлеш узначальваў у той газеце аддзел і пабраўся з сакратаркай рэдакцыі.

У 1929 годзе ў часопісе «Маладняк» М. Цэлеш апублікаваў свае першае апавяданне і выдаў свой першы празаічны зборнік, рэдактарам якога быў Міхась Чарот.

Яшчэ з пятнаццацігадовага ўзросту былі ў М. Цэлеша подступы і да паэзіі — аднак подступамі і засталіся. «Вершы я <...> нікому <...> не паказваў, навет тым дзяўчатам, якім былі прысьвечаны», — згадваў пазней М. Цэлеш.

У 30-х гадах ён змог выдаць пяць (!) невялікіх зборнікаў апавяданняў, якімі, як пісаў пазней, быў вельмі незадаволены. У 1931-м выйшла кніга «Апавяданні паляўнічага», у 1932-м — «Са стрэльбай і сабакам», у 1935-м — аповесць «Курылка (Запіскі вучня царкоўна-прыходскай школы)», прысвечаная пляменнікам Людзіку і Толю. У зборніках апавяданняў 1931 і 1932 гадоў праяўляўся ўплыў «Запісак паляўнічага» І. Тургенева. Гэта былі пераважна расповеды пра запамінальныя эпізоды з жыцця паляўнічых (апавяданне «Воўчым следам»), каларытныя апісанні беларускіх пейзажаў у розныя поры года, якія падкупляюць замілаваннем да роднай прыроды, пафасам шчаслівага жыцця на роднай зямлі.

Аповесць «Курылка (Запіскі вучня царкоўна-прыходскай школы)», напісаная на аўтабіяграфічным матэрыяле (ахоплівае перыяд маленства і вучобы аўтара ў царкоўна-прыходскай школе, якая знаходзілася далёка ад бацькоўскай хаты), пакідае і сёння добрае ўражанне. Аўтар выявіў выключнае веданне дзіцячай псіхалогіі, выдатна выпісаў атмасферу 10-х гадоў, што панавала на ўскрайках тагачаснай расійскай імперыі, стварыў шэраг рэалістычна-запамінальных характараў: настаўнікаў і вучняў.

Пра сваё жыццё ў акупаваным Менску М. Цэлеш напісаў у адным са спавядальных лістоў на Радзіму (захоўваецца ў архіве аўтара). «Я не лічу сябе ў чым-небудзь павінным перад нашым народам, а тым больш асабіста перад Вамі, — пісаў ён сваякам на Беларусь (у родную вёску Зазер’е).– У час нямецкага наступу я ня меў ніякой магчымасьці рушыцца з Менску. Ні я адзін! Увесь Менск застаўся на мейсцы, нават сын сакратара ЦК КП(б) Панамарэнкі. Некаторыя, праўда, пазьней прабіраліся пехатой праз фронт, але што да мяне, дык я і гэтага ня мог зрабіць, бо на маёй адказнасьці было трое малых дзяцей,– Слаўцы ўсяго адзін месяц, — і хворая жонка пасьля родаў. Хіба я меў права пакінуць іх на верную пагібель?»

У 1943 годзе ў Менску выйшаў зборнік апавяданняў М. Цэлеша «На крыжы» (падпісаны псеўданімам М. Лясун). «Беларускі народ на працягу свае доўгае гісторыі перажыў многа часоў добрых і цяжкіх. Але найбольш чорнымі будуць тыя балонкі гісторыі Беларусі, на якіх знойдуць сваё адбіцьцё часы бальшавіцкага панаваньня і бальшавіцкіх рэформаў у галіне сялянскае гаспадаркі, — так пачыналася выдавецкая прадмова да кнігі. — Гэтыя жудасныя часы безумоўна знойдуць шырокае адбіцьцё ў беларускай літаратуры. Калектывізацыя на Беларусі і адпор ёй з боку беларускага сялянства дасьць тэму не аднаму беларускаму пісьменьніку. Аб гэтых часох будуць напісаны цэлыя тамы. <...> У зборніку апавяданьняў беларускага пісьменьніка М. Лясуна Паважаны Чытач таксама знойдзе абразы з гэных жудасных часоў».

Апавяданні М. Цэлеша нагадвалі рэалістычныя замалёўкі з жыцця — зазвычай гаротнага, трагічнага, падарванага бесчалавечнасцю таталітарнай сістэмы. Найбольш удавалася празаіку ўжо ў першых абзацах стварыць неабходны «рытмічны фон» аповеду. Публіцыстычнасць, частая «дыялогавасць» і ашчаднасць, нават скупасць выяўленча-мастацкіх сродкаў — галоўныя адметнасці апавяданняў М. Цэлеша. Персанажы выпісваліся ім «эканомна», рэдкія і пейзажныя

Мікола Цэлеш

замалёўкі, лірычныя адступленні-паўзы. Пры чытанні ўзнікае ўражанне, што празаік эканоміць аповедную «прастору», спяшае выкласці найперш змест, — нібы той летапісец-храніст (не выпадкова ж і адну з аповесцяў назваў «Загібельскі летапіс»), намагаецца падаваць найперш факты, учынкі, падзеі.

А затым — у 1944-м — з сотнямі іншых менчукоў М. Цэлеш пакінуў горад. Некалькі тыдняў жылі ў Баранавічах у цесным пакойчыку свайго сябра. Дарогу на эміграцыю ад самага пачатку пакрывалі церні (у Гдыні сям’я пісьменніка апынулася ў лагеры). Восенню 1944 года М. Цэлеша, яго жонку і двух сыноў аддалі на працу да багатага баўэра-нацыста В. Клята. Паўтарагадовую дачку мусілі браць у поле — пад дождж ці холад. Клят спрабаваў здзекавацца з сыноў, і аднаго разу М. Цэлеш мусіў заступіцца з віламі ў руках. Наспявала драма, ад якой уратаваў работнік Біржы працы, паляк.

Біржу працы («Arbeitsamt») М. Цэлеш шукаў ужо ў лютым 1945 года — на заснежанай верхавіне Дуная паміж Зігмарыгэнам і Заўльтау. Шукаў, дарэчы, разам з другім пісьменнікам-уцекачом Юркам Віцьбічам.

У 1950-м сям’я Цэлешаў (у Нямеччыне нарадзілася дачка Люцэя) падалася ў ЗША, у Нью-Ёрк. І зноў — не пісьменніцкія клопаты, а цяжкая праца, каб здабыць «хлеб надзённы», праца грузчыкам на лесапільні, дворнікам, санітарам у шпіталі, насільшчыкам у гатэлі, слесарам-машыністам на металічнай фабрыцы (круціў драцяныя канаты для «параплаваў»), плотнікам на будоўлі.

Сябраваў з Юркам Віцьбічам, Антонам Адамовічам. На пачатку 50-х знаходзіў час і для апавяданняў, і для гістарычных аповесцяў. Моцна і пакутна марыў пра вяртанне на Радзіму. Выдадзены ў акупаваным Менску зборнік 1943 года «На крыжы» быў ці не адзіным «грахом» М. Цэлеша перад савецкай уладай. Ці «рассакрэцілі» ў СССР яго аўтара? Думаецца, у 1965-м пра гэта можна было сказаць пэўна, бо ў сваю нью-ёркскую кнігу выбранага «Дзесяць апавяданьняў» (вышэй названага года выдання) М. Цэлеш уключыў тры (з чатырох) апавяданні зборніка «На крыжы», — праўда, са змененымі назвамі і ў крыху дапрацаваных варыянтах.

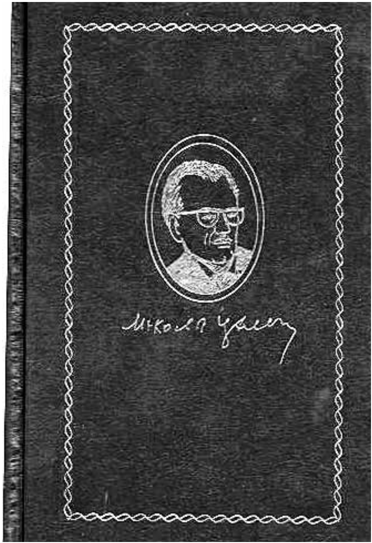
У 1953 годзе ў зборніку «Пёстрые рассказы» («Выдавецтва Чэхава», Нью-Ёрк) было надрукавана ў аўтарскім перакладзе на расійскую мову адно з лепшых яго апавяданняў «Янка сеяў — людзі жалі». Апавяданне, назву якому далі радкі верша Я. Купалы, па сваёй ідэйна-мастацкай скіраванасці бачыцца праграмным для ўсёй эміграцкай прозы: М. Цэлеш дэталёва выпісвае жыццёвую трагедыю беларускай моладзі ў перыяд сталінска-бальшавіцкага генацыду. Менскага студэнта Кузьму Вальтэра беспадстаўна арыштоўваюць і высылаюць на катаргу (пазбаўляюць волі за чытанне забароненага верша Я. Купалы і «неасцярожнае» думанне). З Сібіры Кузьма праз пяць гадоў трапляе на Беларусь на перагляд справы, пачынаецца вайна... Названае апавяданне М. Цэлеша вызначаецца дынамічным сюжэтам і псіхалагічнай заглыбленасцю.

Адментасць многіх твораў М. Цэлеша — гістарычная рэтраспекцыя. «Вы — партыйны, я — беспартыйны, але мы абодва беларусы, і думкі нашы цякуць у адным напрамку... Скажыце ж, калі ласка, як гэта здарылася, што мы згубілі ўладу над сваім дабром?! — пытае ў свайго знаёмцы галоўны герой апавядання «Партыйны таварыш» і чуе наступнае: — Думаецца мне, што тут адбыло галоўную ролю бытуючае ў нашым народзе перакананьне: «Мы — нізшыя і мусім выконваць нечую волю...» Вам, напэўна, ведама, напрыклад, што крывічы і дрыгавічы былі найлепшымі калёнізатарамі, умелі ладзіць з суседзямі і пашырылі сваю ўладу далёка за межы сучаснай Беларусі ва ўсіх напрамках... А літоўскім плямёнам накінулі, нават, сваю мову і культуру!.. Комплекс нізшасьці гэтай пачаў расьці ў нашай псыхіцы ад часоў, калі нас выраклася наша кіруючая эліта...».

У Нью-Ёрку М. Цэлеш патрапіў у аўтамабільную аварыю, пасля чаго пачала балець правая рука, пагаршаўся зрок. У 1958 годзе ён пісаў брату Піліпу ў Беларусь:

«Дарагі брацец Піліп!

Ліст твой з фота-карткай атрымаў. Зьмяніўся ты моцна! Каб спаткаліся дзе-небудзь, ня ведаючы адзін праз другога, не пазнаў бы цябе.

У мяне, пакуль што, здароўе не благое, толькі часам пабальвае левая рука, аб якой, як табе, можа, ведама, я пісаў твайму Мікалаю: ударылі мне яе пры катастрофе з аўтамабілямі — перасеклі мускул. Але працаваць я так-сяк магу, толькі цяпер, пакуль што, пэўна да вясны, няма працы — сяджу дома. Слава [жонка] крыху працуе, але таксама з перабоямі — працы мала і ня дужа добрая. <...>

Я працую сэзонна на будаўніцтве, сем-восем месяцаў на год. Ды і гэтай працы знайсьці ня так лёгка, прыходзіцца шукаць часам за дзясяткі кіламетраў. Цяпер я працую за 43 мілі (каля 70 км.) ад Нью Ёрку. Рабіць кожны дзень такое падарожжа дужа цяжка. Прыйшлося навучыцца кіраваць аўтамабілем і купіць яго».

Брату Піліпу ў савецкай (калгаснай і бяспашпартнай) Беларусі аб тым нават і не марылася...

Не зважаючы на свае летуценні пра вяртанне на Радзіму, М. Цэлеш не скараўся і не намагаўся прыстасоўвацца да савецкага ладу. У 1952 годзе ён скончыў аповесць «Загібельскі летапіс» (пакуль не апублікавана) — гнеўнае абвінавачванне бальшавіцкім злачынствам. У аповесці былі сатырычна выпісаны вобразы старшыні партыйнай ячэйкі Жукава, вясковых актывістаў з камбеда Сымона Жыгуна і Рыгора, якія дамагаліся знішчэння загібельскіх «кулакоў». Вёска Загібелькі стала сімвалам усёй Беларусі, сімвалам, на ўзоры якога высвечваўся ўвесь лёс «забранай» і пакутнай краіны. «– Нашы Загібелькі — гэта тое мейсца, дзе чорт утапіўся, як Бог выгнаў яго з раю, і езьдзіць туды і назад...» — падрахаваў аднойчы Тадэй Галавач, галоўны герой аповесці, пры сустрэчы з сакратаром наркамзема. Ды і ў самой назве вёскі ўжо нібыта перагуквалася пагібель.

Трагічным і тыповым вымаляваны ў аповесці вобраз Тадэя Галавача, беларуса-працаўніка, які, у 1922 годзе вярнуўшыся з пяцігадовага нямецкага палону і навучыўшыся там «нямецкаму парадку», апантана пачаў пашыраць і ўзбагачаць сваю гаспадарку. Ад самога наркома земляробства дамогшыся дазволу падзяліць Загібелькі на хутары, Тадэй зрабіў сваю хутаранскую гаспадарку ўзорнай па ўсёй рэспубліцы, атрымліваў узнагароды ад наркамзема БССР. Аднак шчасцю і ў працы, і ў сям’і (дачку Агатку выдаў замуж, чакаў унукаў) прыйшоў трагічны скон. У 1931 годзе пачалі гвалтам ствараць калгасы, ягоную маёмасць перапісалі і канфіскавалі, а самога з жонкай — разам з іншымі працаўнікамі, якіх абазвалі кулакамі, — вывезлі ў Сібір.

Фінал аповесці трагічны: Агатка, якую не падтрымаў малады муж (марыў пра пасаду калгаснага рахункавода і ў сваёй сувязі з дачкой «кулака» бачыў адно перашкоду), помсцячы за бацькоў і сябе, падпальвае вясковую «клуню», у якой спалі п’яныя «актывісты» Сымон і Рыгор. Агатку арыштоўвае ДПУ.

«Загібельскі летапіс» — аповесць кантрастаў: кантрастаў паміж «заходнім» і «ўсходнім» жыццёвымі ўкладамі, у псіхалогіі сялян-працаўнікоў, якія жывуць па хрысціянскіх законах, і ўзамбіраванай вясковай галотай-гультаямі, якія трызняць пра камуну, што «аб’яднае» ўсіх ных жонак і забяспечыць усім неабходным (ежай, машынамі).

Ідэйна-праблемная накіраванасць усіх без выключэння твораў М. Цэлеша, якія не падпалі пад цэнзарскі ўціск, — выразна антытаталітарная. Пазначыўшы ў аповесці «Загібельскі летапіс» і ў сваіх апавяданнях «непадсавецкага» перыяду быццёвыя і духоўныя асновы светабачання беларуса, празаік падаваў і карціну іх знішчэння антыхрысціянскай эпохай, і складаны працэс супрацьдзеяння ёй чалавечай і нацыянальнай самасці.

Скончыўшы сваю антыбальшавіцкую хроніку — адзін з першых подступаў беларускай прозы да Мележаўскай «Палескай хронікі» — і пераклаўшы яе на расійскую мову (варыянт «Загібельскага летапісу» мае назву «Повесть гиблых лет», — ці не па аналогіі з «Аповесцю мінулых часоў»?), М. Цэлеш не спяшаў яе публікаваць. Перадрукаваў два чыставікі і... адклаў у архіў. Чаму? Ці не ўсё з тых самых прычынаў — летуценняў-мар аб звароце на Радзіму? Апублікаваннем аповесці абсякаліся б апошнія магчымыя спадзеўкі на беспакаранае вяртанне, пра якое М. Цэлеш не пераставаў думаць. «Здаецца, пехатой праз ваду пайшоў-бы, каб убачыцца» (ліст да брата Піліпа ад 13 чэрвеня 1958 года); «Як дзеці пойдуць на свой хлеб, думаю прыехаць да Вас. Цяпер ажыцьцявіць мне гэта вельмі цяжка» (ліст ад 12 снежня 1958 года); «Зазер’е забыць не магу, і хочацца прыехаць, пабачыцца» (ліст да сястры Арыны ад 15 снежня 1958 года).

Няпэўнасць і чаканне стамлялі, і ў 1965 годзе (калі ў СССР змяніўся — не да лепшага — кіраўнік дзяржавы) М. Цэлеш за свой кошт выдае кнігу «Дзесяць апавяданьняў» — выбранае з лепшых, на яго меркаванне, і дапрацаваных твораў (а свае апавяданні М. Цэлеш не лічыў канчаткова завершанымі і дасканалымі, пра што сведчаць ягоныя шматлікія «бязлітасныя» праўкі нават і ў аўтарскім асобніку «Дзесяці апавяданьняў»). У большасці тэкстаў гэтай кнігі («Пад знакам Задыяка», «Помста», «Мера гвалту» і іншых) апісваліся гады бальшавіцкіх здзекаў з беларускіх сялянаў у часы сталінскай калектывізацыі.

Пазначыўшы ў аповесці «Загібельскі летапіс» і ў сваіх апавяданнях «непадсавецкага» перыяду быццёвыя і духоўныя асновы светабачання беларуса, празаік падаваў і карціну іх знішчэння антыхрысціянскай эпохай, і складаны працэс супрацьдзеяння ёй чалавечай і нацыянальнай самасці

Аўтарскія пераклады апавяданняў М. Цэлеша пачынаюць друкаваць расійскія эміграцкія выданні. Так, апавяданне «Пёрка й іншыя» пад назвай «Как жить?» змясціла «Новое русское слово» — побач з урыўкам з рамана У. Маканіна «Прямая линия». Па-расійску былі апублікаваны і апавяданні «Пракрустаў ложак» і «У імя догмы».

І — зноў расчараванні, апатыя, песімізм. 20 лістапада 1967 года М. Цэлеш у лісце прызнаваўся Ю. Віцьбічу: «Не пішу цяпер нічога, хаця задумана й навет пачата досыць шмат; не спадзяюся скончыць — пісаць няма ніякай ахвоты, калі падумаеш, што ўсё гэта да нічога й да нікога; ня толькі сярод нас, беларускіх эмігрантаў, пануе цяпер апатыя да творчасьці ва ўсіх галінах чалавечага духу, але і ўва ўсіх і ўсюды — сьвет імчыцца поўным тэмпам да катастрофы, бо «не адзіным хлебам жыве чалавек» і не адзінымі ракетамі можна змагацца із злом, напроціў — ракеты павялічваюць зло!..»

Падчас прыезду на сесію Генеральнай Асамблеі ААН з М. Цэлешам сустракаўся Максім Танк. Паэту і на той час галоўнаму рэдактару часопіса «Полымя» пісьменнік-эмігрант перадаў некалькі сваіх апавяданняў — для публікацыі ў Савецкай Беларусі.

Яшчэ праз некаторы час на імя М. Танка прыйшоў ліст, у якім М. Цэлеш выкладаў умовы, паводле якіх ён згадзіўся б вярнуцца на Бацькаўшчыну. У эмігранцкім асяродку ЗША стасункі М. Цэлеша з М. Танкам і савецкімі ўладамі пачалі абрастаць чуткамі, ставіцца да пісьменніка пачалі насцярожана. Хоць, як потым згадваў Б. Сачанка, які тады працаваў у «Полымі» і чытаў той ліст да М. Танка, М. Цэлеш патрабаваў «змены таталітарнага рэжыму, надання Беларусі сапраўднага суверэнітэту і незалежнасці ад Масквы».

Але самае страшнае — яго пакідалі сілы. І ўпэўненасць. Напрыканцы 1975 года, хворы і стомлены, М. Цэлеш, думаецца, усё ж сабраўся ляцець на Бацькаўшчыну, ляцець паміраць... 10 снежня ён пісаў Вітаўту Тумашу: «Рыхтую Вам перасылку зборніка апавяданьняў — выбраных, папоўненых новымі, дапрацаваных. З маімі слабымі сіламі — гэта нялёгкая праца. У канцы гэтага месяца думаю Вам пераслаць. У далейшым, калі-б із мной што-кольвек здарылася дрэннае, трэба зьвяртацца да дачкі Карал...».

А на працоўным стале заставаліся матэрыялы і накіды аповесці пра Вялікае Княства Літоўскае «Карона і здрада», рукапісы біяграфічнай аповесці, пачатай яшчэ ў 1950-м, «Смага пустыні» (пра перажытае падчас паязджанства), першы варыянт аповесці «Без шацунку на шчасьце», нясконачаная аўтабіяграфічная аповесць «Нашчадкі» (пра сваё маленства і юнацтва), у нататніку з’яўляліся новыя спавядальныя запісы.

Мікола Цэлеш напрыканцы 1975 года выйшаў з нью-ёркскага дома і знік. І прыйшоў на Бацькаўшчыну толькі праз два дзесяцігоддзі — у сваіх творах, у памяці.

А. П.

«Жывы!»

Васіль ЖУКОВІЧ

Мне ўсяго толькі — сорак. Я дужы ды не такі ўжо й лянівы. Сем'янін як сем'янін. Прынамсі, дагэтуль на мяне не скардзіліся ні жонка, ні сын, ні дачка, ні нявестка.

Сям'я ў мяне цікавая, у кожнага сямейніка — сваё дзівацтва, свая прыхамаць. Жонка, настаўніца вышэйшае катэгорыі, яшчэ нядаўна шчыра асуджала і сваіх, і чужых за тое, што, як яна казала, вісяць у кампутары, а тут і сама захварэла на гэтую ж хваробу, словам, «завісае» штодня і надоўга. І на пліце штосьці спаліць, бо гэты ідал як прыцягне, то і не адпускае, аж пакуль гарэлым не пацягне з кухні. Гэта ж трэба набыць бяду на сваю галаву! Зімой аж тры месяцы пахадзіў у дворніках да і пасля сваёй асноўнае працы настаўніка, падзарабіў грошай, і знаёмы ў «Пятым элеменце» памог выбраць самы круты кампутар. На табе, любая жоначка, дарагую цацку да жаночага свята. І закрэслела кабеце як мага хутчэй прыручыць такую мудрагелістую і модную тэхніку. А тая возьме дый занатурыцца — зробіць недаступным сеціва і гэтым самым так ушчэміць самалюбства настаўніцы! Ёй адна халера — што неслух вучань, што наравісты кампутар: не ўзяць верх яна не можа. Сказаць дакладна, жыць яна ўжо не можа без сеціва, праз якое пад рукою цэлы свет, таму і даходзіць, як яна кажа, тыкам да размаітых кампутарных праграмаў.

Сын у мяне — студэнт-выдатнік. Ён такі цудоўны, задушэўны! Толькі мае звычку празмерна забаўляцца з малечаю, напрыклад, любіць гуляць з малымі ў настольны хакей. Цешу сябе думкаю, што будзе добры бацька. Такое ганаровае званне ў яго не за гарамі, бо жонка, яго аднакурсніца, ужо зацяжарыла.

Нявестка мая вясёлая, шчырая і дужа славаахвотлівая, асабліва калі возьме ў рукі тэлефон…

Самая безабаронная ў сям'і дачушка-школьніца. Яе душа такая ранімая і мітуслівая! Перайшла дзяўчынка ў восьмы клас. Марыць скончыць школу з медалём, хоць і ведае, як я скептычна гляджу на медалі. На яе моцна дзейнічае братаў поспех. Перажывае, што не вельмі ўдаюцца ў яе сачыненні. Не раз познім вечарам называе мне тэму сачынення, якое павінна раніцай здаць. На якія ахвяры не пойдзеш, каб толькі лішні раз не рваліся неакрэплыя нервы дзіцяці! Звычайна ўгаворваю хутчэй класціся спаць, а на золку ласкава падымаю і ціха кажу: «Бяры перапісвай сваім почыркам…», хай жонка й скажа: такі ўчынак — антыпедагагічны.

Ды гэта што! Змалку дачка займаецца ў дзіцячым танцавальным гурце. І здарылася аказія: летась харэограф, даволі гладкая дама, прабірала адну пухленькую дзяўчынку, ушчувала, што тая нібыта шмат умінае булак і каларыйнай ежы. Пасля яна папярэдзіла ўсіх: «Слухайце сюды: танцоры павінны быць худыя! Гэта — адназначна». З тае пары мая дачушка-прыгажуня фанатычна занялася пахудзеннем. Ні мяса, ні масла, ні сыру, ні малака, ні нават хлеба, гаротніца, не есць. Спажывае гародніну і садавіну, алей, арэшкі ды сокі. І што ў выніку? Нават манашкі такой не знойдзеш… Ужо страшна глядзець на яе: адно косці тырчаць пад скураю, вочы запалі глыбока, а пад вачыма — фіялетавыя сінякі. Ды слухаць не хоча, што нельга быць такою худзэнаю, падобнаю да шкілета, нават сорам.

— Што вы разумееце! — адбіваецца яна. — Цяпер мяне хваліць харэограф.

Скажаш ёй: «Каго ты слухаеш?!» — пачынае плакаць наўзрыд. Даводзіцца дагаджаць: каб хоць удосталь яна той гародніны ды садавіны спажывала, ды арэшкаў, ды грыбоў… Спадзяюся, паразумнее наша донька, выйдзе з бяды.

Пакуль яшчэ вольны ад школы, еду на радзіму, у пушчанскі край. Праведваю радню: адну сястру ў Берасці, другую ў Кобрыні, трэцюю ў маленькай вёсачцы Падграбы, брата — на радзіме, на Камянеччыне. На двары — жнівень, занадта цёплы, але камфортны: амаль тыдзень ішлі дажджы. Трава паўсюль зялёная, паветра свежае, у садах прыемна пахне грушамі і яблыкамі, у лясах — грыбамі. А мне, куды б ні паехаў, душа баліць за дачушку, хочацца ёй дагадзіць, памагчы. І ўсе сваякі ведаюць маю праблему — дораць мне: хто — яблыкі ды грушы, хто — слівы і абрыкосы, хто — моркву, буракі, кабачкі, кукурузу. Я ні ад чога не адмаўляюся, больш за тое — выязджаю ў добра знаёмы змалку лес па грыбы, набіраю два вядры баравікоў, падасінавікаў, рыжыкаў, бабак, вязу баравыя дары ў Берасце. Там яшчэ заскокваю на рынак, дзе ўсё нашмат таннейшае, чым у Менску. За ноч да ад'езду прыкідваю, як я ўсё дацягну ў свой вагон. Сястра кажа:

— Я памагу данесці да цягніка, галоўнае, каб сустрэлі там.

У мяне ў кішэні мабільнічак, цудоўны сродак сувязі. Набіраю нумар жончынага сотавіка.

— Я перагружаны, — кажу, — асёл столькі б не пацягнуў, як я. Ці сустрэнеш на пероне?

— Вядома, сустрэнем, — адказвае, — не сумнявайся, смела цягні ўсё. Толькі ж назаві цягнік.

Называю нумар цягніка і вагона, у якім буду ехаць.

— Занатавала? — пытаюся.

— А як жа, усё ў парадку. Прыязджай хутчэй. Сустрэнем.

— Чуеш? — кажу я сваёй старэйшай сястры. Яна лагодна ўсміхаецца.

— Ну што, родненькая, заграгаймася…

Валачэм. У мяне за плячыма паўнюткі рэчмяшок, у руках амаль непад'ёмныя сумкі. У сястры рукі занятыя вялікімі цяжэннымі сеткамі-авоськамі. Умакрэлыя ад перагрузак, увальваемся ў вагон цягніка «Брэст–Санкт-Пецярбург».

— Паспелі, — кажа сястра і з палёгкаю пераводзіць дыханне.

…Хуткі цягнік нясе мяне і маю шматлікую прадукцыю. У плацкартным вагоне ў мяне бакавое месца, дзе праз ваконнае шкло лашчаць промні прыветнага сонца. Мне хочацца спяваць ад радасці, што пабываў на радзіме, дзе ў мяне добрая, спагадлівая радня, і што не спазніўся на вакзал, прытым дамовіўся з жонкаю, каб сустрэла. Узнікае натуральнае жаданне яшчэ раз пачуць яе мілагучны голас, сказаць, што ўжо вяртаюся дадому. Рукі мае, то адна, то другая, даюць нырца ў шматлікія кішэні нагавіцаў і пінжака, а пасля і ў сумкі, але дарэмна: мабільніка не знаходжу. Нарэшце ўспамінаю: ён застаўся ў Берасці, у кватэры сястры, дзе на хвіліну я паклаў яго на тумбачку, калі пераапранаўся, збіраючыся ў дарогу.

Пад бойкі перастук цягніковых колаў стараюся супакоіцца, ды зноў і зноў залятаю ў думках дамоў: «Як яны там? Чым занятыя?» Уяўляю радасную сустрэчу на вакзале і дома: я ж за некалькі дзён паспеў без іх засумаваць. Ці не таму дарога, асабліва да Баранавічаў, падалася такою доўгаю?!

Хвілінаў за трыццаць да Менску пакідаю сваё месца ў вагоне і перамяшчаюся ў тамбур. Рэчы пераношу ў тры заходы. Мне ж і не снілася, што гэтак жа — выключна сваімі сіламі, ізноў у тры заходы, буду іх і выносіць на перон, бо ніхто мяне не сустрэў.

Цягнік рушыў у горад на Няве, а я міжволі ў думках перанёсся ў горад над Бугам, дзе так недарэчна забыў мабільнічак. Даводзіцца маўкліва чакаць, спадзеючыся на цуд: з трамвая ці з тралейбуса вось-вось да мяне рынецца хтосьці родны. Нервова хаджу туды-сюды, пазіраючы на цыферблат гадзінніка. Прамінае больш як паўгадзіны. Тым часам на суседні пуць падаюць электрычку «Мінск–Маладзечна», і да мяне імгненна, відаць, ад крыўды, прыходзіць нечаканае рашэнне — дунуць на лецішча. Здаю ўсё сваё багажнае багацце ў камеры, убіваюся ў перапоўнены і душны тамбур электрычкі. Сем прыпынкаў — і мяне ўжо ахінае лёгкая перадвечаровая прахалода. На лясной сцяжыне чамусьці ўспамінаецца мой родны бор ля пушчы Белавежскай і маё грыбное паляванне, паўстаюць у памяці баравікі. Як жа прыгожа выглядалі яны, светлыя і чорнагаловыя, з верасоў, з белых і зялёных імхоў, з-пад іглічы і лісточкаў! А цяпер, замкнёныя, ці не парацца? А слівы, што так набрынялі сокамі ў сястрыным садзе ў Падграбах, ці неператвараюцца ў той самай жалезнай камеры ў кампот? З такімі думкамі выйшаў я з ляснога масіву.

Лецішча сустрэла мяне цішынёю. Вечарэла. Здарожаны, я прысеў на ложку. Бліжэйшы тэлефон быў на хутары, дзе я часта купляў малако. «Трохі адпачну, — падумалася, — і схаджу патэлефаную дадому, скажу, дзе я знаходжуся». Але сон мяне, грэшнага, узяў моцны, як на зло.

Затое ў маёй гарадской кватэры ўсім было не да сну. Спачатку мае сямейнікі былі занадта спакойныя. Дачушка пасля школы танцавала ў сваім гурце. Нявестачка пасля заняткаў шмат разоў перад люстрам прымярала новую сукенку, прывычна доўга размаўляла па тэлефоне. Сын, якому маці даручыла сустрэць мяне, з універсітэта свайго, што знаходзіўся побач з вакзалам, не пайшоў на перон, а, забыўшыся на матчына даручэнне, паехаў дадому. Мая жоначка спакойна шчыравала на кухні ля пліты, сумяшчаючы гэты клопат з чытаннем свежае электроннае пошты і праглядам у сеціве патрэбных ёй парталаў. Але яе спакой панаваў, пакуль не з'явіўся сын. Калі ж ён з'явіўся, дамашняя пагода рэзка змянілася на непагадзь.

— Дзе ж бацька, сынок? Чаму ты прыехаў адзін?

— Мамачка, я забыў. Я паеду, я знайду яго, — захваляваўся ён.

Сын паехаў, а ёй было ўжо не да кампутара і не да пліты. Яе ахапіла трывога. Спачатку набрала яна нумар майго мабільнага тэлефона, пасля дазванілася ў Берасце да залоўкі. Божкаючы і ледзь не плачучы, пыталася, ці не спазніўся я на цягнік. Даведалася, што не спазніўся і паехаў у прызначаны час. А сын тэлефануе: «Бацькі на вакзале нідзе няма». Тут пачалася паніка. Ручаямі паліліся слёзы з вачэй жонкі і дачкі, якая акурат вярнулася з танцаў. У ход пайшлі валідол, валяр'янка, карвалол… Несупынным «бамбёжкам» падвергліся нумары тэлефонаў прыёмных пакояў сталічных бальніцаў. Маім засмучаным родзічам давялося праверыць і моргі… А ў выніку, вядома, ні жывога, ні мёртвага мяне не знайшлі. У адчаі жонка звярнулася да сябра нашае сям'і дашніка Васіля Кавальчука. Той кінуў усе свае справы і павёз яе ў транспартную міліцыю. Ягонае званне маёра там нешта значыла: пачалі абзваньваць усе станцыі, на якіх супыняўся цягнік, каб даведацца, ці не сышоў з яго захварэлы пасажыр. Але ні на адной станцыі ніхто з пасажыраў не звяртаўся па медыцынскую дапамогу. Заставалася пытанне, ці не было па ходу следавання цягніка трагічнага здарэння. Ішлі пакутлівыя вечаровыя гадзіны. Раптам высветлілася, што пад Баранавічамі знайшлі мёртвага мужчыну. Як пачула пра гэта мая жонка, так і абмерла. Яна звалілася б на падлогу, калі б не падставіў рукі той самы сябра Кавальчук. Ратавалі нашатыром.

— Што вы, — стараўся супакоіць яе маёр Кавальчук, хіба ж гэта ён? Гэта не факт.

Тэлефанавалі да маёй сястры, высвятлялі, як я быў апрануты перад дарогаю. Яна сказала, што я быў у белай кашулі. Стала вядома: знойдзены нябожчык на чыгуначным палатне ля Баранавічаў — у чорным касцюме.

Тады Кавальчук у сеціве размясціў тэкст пра тое, што прапаў без вестак чалавек… Указваліся ўсе мае прыкметы, і ўзрост, і рост, і вопратка. Назаўтра павінны былі распачацца грунтоўныя пошукі.

Набліжалася поўнач.

— Боханька літасцівы, што рабіць?! — ціха заенчыла жонка.

— Дзе ваша лецішча? — раптам пытаецца сябра, шматвопытны маёр міліцыі.

— Пад Заслаўем, — дрыжачым голасам адказвае яна.

— Паехалі.

Дашнік супыняе машыну каля нашае фазэнды. Груканне ў дзверы нічога не дае. Жонка мая тут заенчыла і завыла ў поўным адчаі. Так галосяць хіба толькі над нябожчыкам. Аднак і гэты надрыўны плач не падняў мяне. Тады Кавальчук пытаецца, дзе акно спальні.

Стук у шыбіну і святло ліхтарыка перарываюць мой сон. Я, нібы спуджаны заяц, усхопліваюся, шыбую да акна і чую да болю знаёмы шчымліва-шчаслівы голас: «Жывы!»

P.S. Цяпер нідзе я не разлучаюся з мабільнікам. Кажуць, частае карыстанне такім сродкам сувязі шкоднае. Магчыма. Але без яго шкода можа стацца непараўнальна большая. Таму я кланяюся таленту светлага і ўсмешлівага доктара Купера, вынаходніка першай мадэлі такога тэлефона. А ўсіх вандроўнікаў засцерагаю: нідзе не забывайце свае сотавікі.

Ваш пакорлівы слуга.

Готландскі нататнік

Юрка ГОЛУБ

Гусі над Візбу

Дзе вятры прагрызлі мур
Крапасны — не з голаду,
Развязалі гусі шнур
Па-над дахам Готланда.

Ім даступны небасхіл,
Балтыка, тым болей.
Б'юцца крыламі ўнахіл
Вынаходцы волі.

На шляхі ім крапаў дождж.
Шанавалі Шалі.
Для палёту дужы — гож.
Слабкі — варты жалю.

Дзе пункціры значыў Воз
Над кудлатым морам,
Да парома поўз абоз
З выкладкаю мрояў.

...Гусі выраем ляцяць.
Лёс аблок гартаюць.
Адчуваеш дух зліцця
Сэрца і гартані.

Авечая араторыя

Гараскопы нам ілгуць.
Гаснуць хутка свечкі.
Візбу моўчкі сцерагуць
Сто бараноў і сто авечак.

Ім быццё — не забыццё,
Непадлеглым зграі.
На пастаўленых жыўцом
Поўсць каменна грае.

Рог крутога барана
Край мілосці кратаць.
Кожух прагнуць апранаць
Піраты і караты.

Атару вуліцы пасуць,
Хоць траў нямаш на бруку,
Выносяць бараны прысуд
Зламыснікам у друку.

Нябось няма на свеце сёл,
Рэліктавых паселішч,
Каб там баран, а не асёл,
Авечцы сцежку сцеліў.

Шыпшына каля старажытнай сцяны

Калі ішоў на самоце
уздоўж ахоўнай сцяны
у далечыні ад помных
сцежак,
насустрач
рушыла... шыпшына.
Сустрэліся. Абняліся аберуч.
І не ўкалоліся.
А мяне захліснула землячае:
«О Беларусь, мая шыпшына,
Зялёны ліст, чырвоны цвет!
У ветры дзікім не загінеш,
*Чарнобылем не зарасцеш»**

**З Уладзіміра Дубоўкі*

Паэма вокнаў

Далёка за поўнач
іх святло падае ніцма
на бліщчаста-узорыстыя
візбянскія брукі.

Раніцай,
калі зара
кранае іх падаконнікі,
там адбываецца
містэрыя-цуд.

Распачынае яе марак
у бялюткай матросцы
і хвацка аддае чэсць
дню-камандору.

Пыхнуў чырвоным вуголлем
чыгунны прас
рыхтык зняты з гарышча
роднага хутара.
Такім калісь карыстаўся
бацька-кравец.

Рыхтуецца да зорнага часу
паяльная лямпа,
падобнай смаляць вепрукоў
на зімовых падворках
паблізу Зэльвы.

Ляснымі сініцамі
заценькалі
гарлачыкі і сервізы,
графіны і келіхі,
нібы ў прадчуванні
будучых свят.

А за шыбамі на вуліцы
Knägränd
прашпацыравалі
белагрудыя пінгвіны,
ізноў пачалі барукацца
мядзведзі.

А на Uddens
засвяціліся марскія каменьчыкі,
як вочы,
удумлівага ката,
што прымастаколіўся побач.
І мінакам памахала ружаю
рабрыстая ваза.

І містэрыю-цуд
сталі далей раскручваць
кактусы
і
срэбны дзік,
мухаморы
і
слон-маруда,
ракавіны
і
нават воўк,
які нечакана падмiргнуў табе
па сяброўску.

І перад усім абмываў вокны
спагадны звон
з Domkyrkana —
храма з імем Святой Марыі.

На возеры Улвсундахон

На скалах — квартал Вікінген.
Унізе — як лебедзі, яхты.
А возера, быццам агмень,
І свеціць не з бухты-барахты.

Вунь вікінг сядзіць на скале
І сам сабе, мабыць, даводзіць;
Не можа азерца скалець:
З каменнага, бач, радаводу.

Ды вольнаму воля, аднак.
Не просіць плыўчыха
падтрымкі:
Не лічыць сябе аніяк
Ахвярай халодных абдымкаў.

А вобак — не здолеў араць —
Прыкуты да воблака продак.
Пад сонцам зямлячкі гараць
На ложах са скальнай пароды.

Дзе ветразь прастору набыў,
А вока за хваляй сягнула,
Зышоў ледавік у нябыт,
А мачту вякі не сагнулі.

Згадка пра шэсце геяў

Геі раскатурхалі Стакгольм!
Шэсце лупіць у квяцісты бубен!
Твары ў фарбах —
ну і што з таго:
Сябар сябра непапраўна любіць.

Буфанада, показкі і цырк —
Даспадобы прагнаму натоўпу.
Раздзіраецца жыццёвы цыкл
Тымі, што амаль у топлес.

Як заўжды, труба кудысь заве.
Воклічы гучней, чым пацалункі.
Свет калі на часткі разарве,
Дык не толькі дынамітным
трункам.

Хоць заходзіць кругам галава,
Ды асядзе ў памяці трывала —
Як пяшчотна лозунг танцаваў
На вуголлях жаркіх карнавала.

А яшчэ. Нібы (вякам?) дакор,
Пералазіць праз заслону крыкаў,
Праз істужкі, што спляліі дэкор,
Вунь хлапчук на бацькавым за-
грыўку.

На Балтыцы

Адступае Балтыка назад.
Выспы сустракаюць і праводзяць.
Мора б'ецца лбішчам наўздагад
У крутыя рэбры цеплахода.

Мкне яму насустрач небасхіл.
Лёсы іх завязаны на вузел.
Хвалі задыхаюцца без сіл,
Быццам іх нячысцікі валтузяць.

Хоць схаваў трывогу капітан,
Весялосць памножылі каюты.
Тут не кожны мора паспытаў,
Тут не кожны да яго прыкуты.

Але хвалі скачуць наўскасы,
Чайкі і гарлаюць, і трываюць.
Хочацца дахаты. Збеглы сын...
Што цябе на палубе трымае...

Сусвет

Час прашыты свінцом.
Друз.
Анёл.
Запаветы.
Конік скок на сянцо
У гуменцы Сусвету.
Цуд адбыўся за ноч.
Адшукаліся згадкі.
Навальніца наўзбоч
Шкуматала палаткі.

Каранасты, трымаў
Дуб маланку за цуглі.
І грамы нездарма
Рэйды ладзілі цугам.

І зышлі, як арда,
З-за нябесных завесаў
Затаптаць на грудах
След каханых зласвесна.

Стала раптам яснець.
Золак.
Вюблакі.
Ціха.
Мы не ведалі ў сне,
Што загнулася ліха.

Пра жыццё

Забывалася бяда,
Як трава ў рыштоку.
Спаць начлежная буда
Не хацела штосьці.

Ноч спрыяла салаўям,
Гаю вушы звесіла.
Нам — у космасе гасцям —
Стане ўдома весела.

Я табе дашлю ліста,
Ці найлепш — паштоўку.
Сэрца маецца літаць:
Што ж ты, сэрца... Зноўку?..

Пакладу табе ў канверт
Запаветны промень.
Будзе гэты запавет
Наша пошта помніць.

А сляза, як страказа.
Пахне неба кошанкай.
Нам жыццё — не драбяза.
Не вадзіца ў кошыку.

Гродна — Візбу — Гродна

Я была такой шчаслівай,

або Жанчыны не павінны ваяваць

Ала ПЕТРУШКЕВІЧ

«Зноў зімы не было, снег ішоў-не ішоў, раставаў і знікаў, як надзеі святло...» Гэта і пра сёлетнюю, прамінулую ўжо зіму. І гэта асабліва самотна, бо нельга было лёгка з'ехаць на лыжах з маіх невысокіх гарадзенскіх гораў насустрач ветру або праімчацца на каньках у скверы Жылібера, адчуўшы радасць вяртання ў маленства. Адкінуўшы той недарэчны сюжэт, што разыграўся ў сценах роднае ВНУ, адкуль мусіла сысці. Праз увесь гэты самотны час, які расцягнуўся для мяне амаль на два месяцы, з'явілася ратавальная думка: «Я была такой шчаслівай...»

Падчас вечарыны з Данутай Бічэль

15.12.1992 — 28.02.2015

Між гэтымі датамі — мая праца ва ўніверсітэце. Не так і многа. Бо ў 1981-ым годзе, калі закончыла беларускае аддзяленне філфака і мне прапанавалі застацца на кафедры, катэгарычна адмовілася: «Як гэта я буду выкладаць? Я ж нічога не ведаю». Суцяшальнае Аляксея Міхайлавіча Пяткевіча: «Літаратуру ведаць нельга. Яе можна толькі адчуваць. Вы адчуваеце», — не пераканала.

Вярнулася праз дзесяць гадоў, калі нацешылася працаю ў халоднай савецкай школе, дзе не ўсё было дрэнна, але мала добрага. Калі закончыла аспірантуру.

Я была такой шчаслівай! Якой толькі можа быць асоба, чые любоў і праца — гэта адно і тое ж. Акторка, мела вельмі прыхільных гледачоў, мела сцэну, дзе роля мая была не столькі галоўнай, колькі любімай, якую выконвала з натхненнем. Ненавіта ў часе, калі чытала лекцыі, нарадзіліся многія ідэі, што пасля рэалізоўваліся ў артыкулах.

Праца лячыла мяне. Перад тым, як зайсці ў аўдыторыю, адкідала ўсё дрэннае, усміхалася, мне было так лёгка. На месцы стаяць не магла. Дзясяткі разоў за лекцыю абходзіла аўдыторыю. Не толькі таму, што мой крыж не трывае статычных вертыкальных нагрузак. Словы, думкі клікалі мяне рухацца ва ўнісон з імі. Цікава, колькі кіламетраў прайшла за свае лекцыі? Не ведаю, як студэнты рэагавалі на мае праменады. Ніколі ніхто нічога не сказаў. Спадзяюся, звыкаліся, і ім тое не перашкаджала.

Праца лячыла і ў прамым сэнсе. Студэнты не мусяць ведаць, што выкладчыку баліць. А мы ўсяго толькі людзі. І нам часам баліць. Бывалі моманты, што думала: не змагу лекцыю прачытаць. Апранала ўсмешку, заходзіла ў аўдыторыю. Пачынала гаварыць — і боль адыходзіў, каб доўга яшчэ не вярнуцца...

Што цяпер будзе лячыць? Будзе. У кожны мой выхад у горад заўсёды сустракаю сваіх студэнтаў. Даўніх і нядаўніх. Абавязкова нехта павітаецца, смялейшыя загавораць. А колькі тых, хто не асмеліцца падысці. І на розных імпрэзах яны — мае студэнты. І я гэтак жа лёгка іду па маёй Гародні, усміхаючыся, радуючыся, чытаючы вершы. І ў універсітэт заходжу, прайдуся да прафесарскай галерэі, пагавару з вартымі, праміну нявартых (і між прафесараў такія ёсць), зайду на трэці паверх, каб прыгожа сысці па галоўнай лесвіцы. Я іду па сваім універсітэце!

Мае студэнты

Я была такой шчаслівай! Мела такіх студэнтаў, якіх жадаю мець кожнаму выкладчыку, хто любіць сваю працу. Магу гаварыць пра іх бясконца. Апошнім часам, калі беларуская прастора страшэнна звузілася, іх, сапраўдных студэнтаў, стала вельмі мала. Сапраўдных — гэта тых, што прыходзілі на беларускае аддзяленне невыпадкова, не толькі дзеля таго, каб атрымаць хоць які дыплом. Гэта тыя, што прыходзілі свядома, абраўшы шлях у філалогію беларускую, бо беларусамі ўзгадаваныя. Іх сёння меншасць. Адкуль яны прыходзілі? Большасць з тае незвычайнае меншасці — са школы. Бо ёсць яшчэ і Настаўнікі беларускія. Гэта тыя, каго называю сваімі студэнтамі. Імкнулася дайсці і да іншых. Часцей марна.

Імкнулася не толькі навязаць сваё, але даць ім магчымасць выбіраць. Прасіла, прачытаўшы артыкул, вылучыць, з чым нязгодны. Вершы вучыць толькі тыя, што спадабаліся, каб засталіся, каб не толькі дзеля адзнакі...

Два Паэты між маіх студэнтаў: Анатоль Брусевіч і Аня Аўчыннікава. І многія, хто творыць. Апошняй на маім шляху з'явілася Вікторыя Смолка — светлы промень у цёмным царстве. Колькі святла ў яе лістах да мяне! А вершы якія! Ёй хацелася падтрымаць сваю выкладчыцу, дапамагчы Словам. Дзякую, мілая, за Вашы вершы...

А хлопчыкі між дзяўчынак якія былі: Дзіма Томчык, Павел Ушкевіч, Дзяніс Вашкевіч, Артур Камароўскі, Кірыл Бялятка... І апошні — Дзіма Даўгаполік, які з сястрою Альжбетай падарыў мне на развітанне ікону Маці Божае Жыровіцкае.

Хто Ваш любімы пісьменнік? — задавала гэтае пытанне не проста. Гэта як лакмусавая паперка: хто яны, мае студэнты? Пагадзіцеся, калі любімы Кандрат Крапіва, а калі Максім Багдановіч — гэта вялікая розніца. А калі Павел Севярынец? Такі адказ быў адзіным, быў выключэннем. Але — быў! Радаснаму здзіўленню майму не было межаў. Да таго ж: «Я з ім знаёма». Уяўляеце, якая студэнтка!?

Мне было вельмі важна данесці да іх імкненне быць вольнымі, матыў, які вылучала ў творчасці кожнага класіка. Як і матыў здрады, даносу. Чаму Паўлінка падае? Яна — не нейкая далікатная паненка. Моцная дзяўчына. Што яе аж так узрушыла? Данос, здрада. Бойцеся стаць на гэты шлях! Хочацца верыць, што мае студэнты на мяне не даносілі...

Спадзяюся, нешта ў някога ў душы засталося. Доказам таму верш Аліны Паўлоўскай з апошніх маіх студэнтаў, які яна перастварыла з майго і які прыслала мне наўздагон...

Ганаруся, што была ў мяне студэнткай Віка Воўкава, якая сёння працуе настаўніцай. Прыехала на вечарыну з Дзятлаўскага раёна. Дазволю цытату з яе артыкула з сайту «Твой стыль». Мо крыху пафасна, але, па сутнасці, так. Ёй непатрэбна было дапытвацца, як неразумным журналістам, чаму сыходжу. Усё і так зразумела: «На нашых вачах здзяйснялася нешта недарэчнае, жахліва несправядлівае, тое, што мы не здолелі прадухіліць: выдатны выкладчык, улюбёны ў сваю працу, незвычайны чалавек, адданы Беларусі і беларускай справе, развітваўся з універсітэтам, развітваўся з тым, што яму так блізка і дорага, развітваўся яшчэ ў росквіце сіл і магчымасцяў. І мы нічым не маглі дапамагчы. Годны чалавек мужна крочыў па абраным шляху, які падказала яго сумленне.

Сысці прыгожа...
Сысці з добрай усмешкай на вуснах...
Сысці, перамагаючы боль...
Сысці, каб захаваць сябе і сваё сумленне...
Колькі трэба мець мужнасці, каб сыходзіць вось гэтак...
І гэта таксама урок выдатнай выкладчыцы. Урок жыццёвы».

Праўда, мужнай сябе не лічу.

Паэтычныя хвіліны

Не памятаю, адкуль прыйшла гэтая ідэя: у часе лекцый рабіць паэтычную паўзу. Памятаю, калі: з першае лекцыі. І дзеля таго, каб адпачылі іх ручкі, бо пішуць-пішуць... І дзеля таго, каб згадалі імёны, якія са школы памяталі адзінкі: Яўгенія Янішчыц, Ніна Мацяш, Раіса Баравікова, Эдуард Акулін..., або ніколі ў школьным жыцці не чутыя: Святлана Басуматрава, Таццяна Сапач, Анжаліна Дабравольская, а то і «небяспечныя»: Уладзімір Някляеў, Славамір Адамовіч... І тыя, хто ў 90-ыя быў вярнуўся, і каго з сённяшніх маіх (апошніх!) першакурснікаў не назваў ніхто: Наталля Арсеннева, Ларыса Геніюш. І, зразумела ж, нашы гарадзенцы: Данута Бічэль, Юрка Голуб, Едрусь Мазько, Юры Гумянюк, Анатоль Брусевіч...

Звычайна чытала вершы, якія адпавядалі таму, што за вакном (снег, дождж, завея, восень, вясна), каб пашырыць прастору, каб вывесці з аўдыторыі на волю. Каб пашырыць даляглядь паэтычны. Ці звязаныя з нейкімі датамі (да прыкладу, верасень — Арсеннева, Мацяш, Танк) ці — «Зноў Дваццаць Пяты Сакавік...» — ніхто ніколі з маіх былых калегаў не прачытае студэнтам гэты верш.

Зрэдку чытала свае вершы. Не называючы, чые. Была нават прыдумала такую загадку: калі ў Гародню прыходзіць вясна? Апошнім часам адказ быў правільны: калі на вуліцы Ажэшкі цвітуць каштаны. Мае студэнты памятаюць гэты верш.

А развіталася з курсам вершам Яўгеніі Янішчыц «Да сустрэчы...»

Толькі аднойчы атрымала заўвагу. Ад былое каляжанкі на паседжанні кафедры, што прысутнічала на маёй адкрытай лекцыі: «Не разумею, пры чым тут вершы?» Ігар Васільевіч Жук імкнуўся абараніць. Мяркую, дарэмна. Калі філолаг не разумее, пры чым вершы, то ці філолаг ён?

Песні

А яшчэ ў часе лекцый прапаноўвала паслухаць нашы прыгожыя песні. Не думайце, што нейкія канцэрты наладжвала. Усё да тэмы. Чытаю паэзію Купалы — спявае Данчык («Шумныя бярозы», «Я ад Вас далёка», «Спадчына»), Максіма Багдановіча — гучыць голас Эдуарда Акуліна, чытаю лірыку Гаруна — спявае Вальжына Цярэшчанка, згадаю Уладзіміра Някляева (не мой паэт, але згадвала) — заспявае Зміцер Вайцюшкевіч...

Чытала лірыку Ларысы Геніюш (хто і як гэта будзе чытаць?), а Вальжына Цярэшчанка абавязкова спявала «Запяі мне песню...». Заўсёды прасіла дзяўчынак, што мелі голас, вывучыць гэтую песню (яны тут жа перакідалі яе ў свае далькажкі). А пасля, на практычных занятках, замік каб чытаць верш, спявалі. Як прыгожа спявала гэтую песню Юля Базіна, Жанна Сяргей, Віка Янчарская, якая пасаромелася праспяваць яе на развітальнай вечарыне.

Вось жа, прасіла, каб гэтыя песні спявалі яны там, дзе будуць працаваць. На нейкі конкурс мая студэнтка, ужо настаўніца, прапанавала «Запяі мне песню...» Да наступнага этапу не дапусцілі: гэта ж на верш Геніюш!..

Літаратурныя вечарыны

Колькі іх правяла! Колькі іх правяла? Паспрабавала палічыць. Налічыла больш за дваццаць. Гэта не ўлічваючы розных прэзентацый, сустрэчаў у розных установах. Гэта тыя вялікія вечарыны, што часцей адбываліся ў актавай зале, часам у вялікіх аўдыторыях. Да знакавых датаў. І рабіла гэта, ніколі не маючы ніякіх абавязкаў: ніколі не была куратарам, ніколі не мела ніякіх пасадаў, што абавязвалі б.

Самая першая — у лютым 1993 года. Да стагоддзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага. Толькі з'явілася ва ўніверсітэце...

Вечарына, прысвечаная паэзіі Дануты Бічэль, адбылася вясною 1993 года. Пасля было яшчэ некалькі. Ажно сем песняў на вершы паэткі стварылі да тае вечарыны студэнты. Казала ім: чытайце яе паэзію, слухайце, вершы павінны загучаць як песні. Так і спявайце. Спявалі. Самі і акампанавалі. Аксана Кніга, Аляксандр Сувораў...

Санаторый «Радон». Канцэрт. Самадзейнасць. Толькі расейскія шлягеры. І раптам выходзіць дзяўчынка: «Праспяваю песню, музыку напісала сама. На верш Уладзіміра Караткевіча «У векавечнай Бацькаўшчыне клёны...» Гэта былі такі цуд, такая неспадзяванка! А пасля канцэрта падбягае да мяне тая дзяўчынка: «Вы мяне не пазналі? Убачыла Вас у зале і для Вас праспявала песню. Я Аксана Кніга...» Ці ж не цуд? Каля дваццаці гадоў мінула.

Пра вечарыну да 120-годдзя з дня нараджэння Алаізы Пашкевіч нагадала неяк мая каляжанка Наталля Мікалаеўна Гардзей, якая цяпер працуе ў Гомелі. «Думала, што за ўсе гэтыя гады было самае цікавае ва ўніверсітэце, і згадала Вашу вечарыну, прысвечаную Цётцы». Амаль дваццаць гадоў мінула...

Вечарына Наталлі Арсенневай да 100-годдзя. 2003 год. Ужо не ва ўніверсітэце. У вялікай зале ГДК на Дзяржынскага. Тыя, хто быў, памятаюць. Як цікава расказваў Аляксей Міхайлавіч Пяткевіч пра сваё знаёмства з вершамі паэткі ў беларускай школцы ў першай палове 40-ых гадоў. Як выключна прачытала верш «Годзе!..» Надзея Чукічова. Як цудоўна напрыканцы прагучала малітва «Магутны Божа», бо на сцэну выйшаў хор «Бацькаўшчына» пад кіраўніцтвам

Веры Кунцэвіч. Бо спявалі амаль усе, хто быў у зале.

Наогул, многія вечарыны заканчвала гэтай малітвай. Падводзіла так, што гэта было цалкам лагічна. Усе мае студэнты ведалі гэты твор на памяць. У лепшыя часы запрашала спадарыню Веру, і яна развучвала са студэнтамі «Малітву». Спявалі ўсе. Да экзамена абавязкова трэба было ведаць гэты верш. Лепшыя часы — гэта калі курс «Літаратура беларускага замежжа» быў сапраўдным: каля 40 лекцыйных, каля 20 практычных і экзамен. Для параўнання сёння — спецкурс «Літаратура бліжняга замежжа», дзе была «схавана» творчасць эмігрантаў, — 16 лекцыйных, 8 практычных і ніякае (!) формы кантролю. Як сёння працаваць?

Сваю апошнюю развітальную вечарыну завершыць «Малітвай» не думала. Напярэдадні тэлефанае Дзіма Даўгаполік: «А ці прагучыць у канцы «Магутны Божа»?» — «Не». Але вечарына закончана. Усе ўсталі і не сыходзяць. І спадарыня Вера ў зале. І тады прашу яе выйсці і пакіраваць хорам. І малітва «Магутны Божа» прагучала. Мяркую, у сценах універсітэта апошні раз. Як і апошні раз сюды была запрошана Данута Бічэль, чыё імя сёння забаронена называць між самых знакамітых выпускнікоў філалагічнага факультэта. Яна пра тое не ведае. І не трэба, каб ведала. Мне не месца на такім факультэце...

Вечарына да 100-годдзя «Нашай Нівы» выклікала нейкую незразумелую валтузню: выклікаліся на разборкі загадчык кафедры, намеснік дэкана. Прарэктар, з тых, хто ўсё беларускае на дух не пераносіць (колькі іх — і прарэктараў, і тых, хто на дух!..) крычаў на загадчыка кафедры: «Як пасмелі? «Наша Ніва» — апазіцыйная газета!» На што бедны загадчык тлумачыў: гэта ж тая, якая была сто гадоў таму. Пра гэта прарэктар-гісторык (!) не ведаў. Загадчыка адпусцілі. Але крамолу ўсё ж шукалі. Старанна. Двойчы (!) глядзелі запіс: усё было знята на камеру дырэктарам музея, які па сумяшчальніцтву выконвае і іншыя функцыі. Вось бы мне гэты запіс! Арганізатарка вечарыны нічога пра тыя разборкі не ведала. Даведалася пасля. Калі асмялелыя калегі ўжо жартавалі, расказваючы, як маленькі прарэктарчык трос кулаком перад носам высокага загадчыка кафедры Уладзіміра Іванавіча Каялы. Даведалася і праз некалькі гадоў ад галоўнае тагачаснае прарэктаркі-ідэалагіні, да якое сама ўжо была выклікана на разборкі за нейкі подпіс (шчыра — не помню супраць чаго). Сустрэла ветліва: «Нарэшце ўбачыла Вас жывую. Бо аж два разы глядзелі мы Вашую «прекрасную вечеринку». Ушчуваць таксама старалася не надта. «Надта» я не трывала б. Нічога крамольнага не рабіла. Да таго ж, побач была тая з маіх былых каляжанак, якая і папрасіла пра той подпіс. Якая міла ўсміхалася прарэктарцы, што ўжо не надта шчыравала. Відаць, прадчувала свой канец (для такіх канец — гэта развітанне з пасадай).

Што было з вечарынай памяці Юры Гуменюка, якую забаранілі ва ўсіх музеях, ва ўсіх бібліятэках і, зразумела, ва ўніверсітэце, які ён, студэнт-выдатнік, закончыў і дзе нейкі час працаваў, згадваць няма сілаў. Самае жахлівае: выклікалі выкладчыкаў, гразіліся выключыць студэнтаў, калі пойдуць. Выдатнікам пагражалі выключэннем! Ніхто з маіх калегаў з філалагічнага факультэта не прыйшоў. Ніхто. Калі застаешся адна, зусім адна, мусіш сысці. Гэта чужое поле. Гэта іх вайна. Не мая. Я — не воін. Жанчыны не павінны ваяваць. Тыя, хто не можа і не жадае.

Апошняя мая развітальная вечарына. Цяжка і пра яе пісаць. Балюча. Але я не заплакала. Ні разу. Фотасправаздачы на маіх сайтах. Напішу толькі пра незвычайны момант. Наша гаспадыня кафедры (Хто сапраўдная гаспадыні? Зразумела, лабаранткі. Выкладчыкі прыходзяць, сыходзяць, а яны на працоўным месцы заўсёды) вырашыла прачытаць для мяне вядомую паэтычную мініяцюру Ларысы Геніюш. Незвычайнае тут тое, што Галіна Вацлаваўна рускамоўная, ніколі да працы на кафедры па-беларуску не размаўляла. А тут вырашыла верш прачытаць. Чытала натхнёна, выразна. Чаму менавіта гэты верш, які яны выбіралі з Надзеяй Чукічовай без майго ўдзелу? Гэта якраз і было самым незвычайным. І згадала я тое ўжо ў часе вечарыны. У 1992 годзе, калі ішла на самую першую лекцыю, менавіта ў гэтай 3-яй аўдыторыі на сцяне ўгледзела плакат з вершам Ларысы Геніюш:

Нашай ніве — 100 гадоў

Адзінай мэты не зракуся,
і сэрца мне не задрыжыць:
як жыць — дык жыць для Беларусі.
А безь яе — зусім ня жыць.

І тых, хто прыйшоў развітацца са мною, было прыблізна як тады студэнтаў — каля сотні. Ці ж не містыка? Ганаруся: сустрэла і праводзіла мяне сама Ларыса Геніюш, адна з гераіняў мае апошняе літаратуразнаўчае кнігі «Старонкі Гарадзеншчыны літаратурнай». Якую напісала найперш дзеля маіх студэнтаў.

Кветкі

Я была такой шчаслівай! У маім выкладчыцкім жыцці было мноства кветак. Асабліва ў мінулым стагоддзі. Вярталася з экзаменаў з шыкоўнымі букетамі. На вуліцы чула: «Якія прыгожыя кветкі! Ад каго букет?»

Гэта быў самы высокі з усіх маіх хлопцаў-філолагаў. Адзін з самых першых выпускаў. Філолагам хіба не застаўся. Ды і быў, пэўна, філолаг ніякі. Бо нічога пра яго не памятаю. І ніколі ў жыцці пазней не сустрэла. Экзамен. Заходзіць у аўдыторыю з вялізным букетам белых півоняў. «Не вазьму Вашы кветкі!» — «Не возьмеце — выкіну праз акно!» Ураз уявіла, як з чацвёртага паверха падаюць гэтыя шыкоўныя (а ў чым вінаватыя?) кветкі... «Пакіньце...» — «Не думайце толькі, што дзеля адзнакі...»

Менавіта гэтыя кветкі сталі «героямі» майго вядомага (кажу без какетлівае сціпласці) трыялета. Яны стаялі ў маім пакоі ў інтэрнаце на Пралетарскай, на часопісным століку, які быў і працоўным месцам. А пасля пачалі паволі асыпаць свае пяшчотныя пялёсткі. Няўжо хтосьці з маіх студэнтаў не памятае гэты трыялет?

Асыпаюць півоні пялёсткі.
Колькі часу ў тае прыгажосці?
Напамінам, што ўсе мы тут
госці,
асыпаюць півоні пялёсткі.
Я яшчэ ўсё чакаю кагосьці,
хто быў добрым, а стаў такім
жорсткім...
Асыпаюць півоні пялёсткі.
Колькі часу ў тае прыгажосці?

А яшчэ памятаецца, як Дзіма Томчык (сёння мой калега-выкладчык) прынёс белую ружу «з пяшчотнай жаўцізной расстання» і верш, у якім той жа вобраз.

І як я пакінула ў аўдыторыі ружы, якія мне павінна была падараваць Інга Навіцкая. Паставіла ёй «добра». Вучаніца Алеся Мікалаевіча Белакоза, была адной з самых лепшых студэнтак, пазней стала выкладчыцай. «Добра» для яе было вельмі дрэнна. Не ведаю, што здарылася, але на простыя пытанні яна не магла на экзамене адказаць. І я вымушана была паставіць ёй не «5», пра што заўсёды шкадавала. Гэта быў урок мне. Дакладней, экзамен. З таго часу (быў яшчэ падобны выпадак, але без кветкаў) выдатнікі атрымоўвалі ў мяне на экзаменах толькі «5», што зрабіла мяне ў вачох большасці выкладчыцай несправядлівай.

Інга, прыгажуня, разумніца, патрыётка, не пражыла і 30-ці. Спачывае на могілках у родных Гудзевічах.

Калі тых кветак было мора і раптам не стала зусім, бо — карупцыя! — мне, кветкавай жанчыне, стала вельмі некамфортна. На дзяржаўныя экзамены ездзіла з лецішча — майго кветкавага Раю. Ранкам зразала кветкі і прывозіла ў аўдыторыю. Ставіла букеты. Пакуль мой мілы, мой бедны загадчык кафедры не атрымаў чарговую вымову (А ў якім стылі! А якой лексікай! А з якой інтанацыяй!) з-за гэтай невыноснай Петрушкевіч, што дазваляе сабе — кветкі, і слёзна прасіў: «Не прыносьце!»

Але маю прагу прыгожага ўсё ж не перамаглі. Ранкам зразала адну кветку, прывозіла ў аўдыторыю і ставіла яе перад сабою ў маленькі пудэлак ад вітамінаў. А яшчэ ўпрыгожвала кветкамі валасы. Студэнты памятаюць...

Кветкавай кабеце не месца там, дзе забараняюць кветкі.

Пальчаткі? — Зняць!

Шаноўная Данута Янаўна сурочыла. Глядзіць на мае строі: карункавая сукенка, мехавы каптанік, карункавыя пальчаткі, у валасах кветка з вуалькаю над вачыма — і кажа: «Ты і на працу так ходзіш?» — «Так.» — «І ніхто нічога не кажа?» — «А хто што можа сказаць?»

Сказалі. «Вы і на лекцыю ў пальчатках пойдзеце?» — «Так. А што?» — «Сказалі зняць.» — «Хто?» Якое цяжкае пытанне! Уголас на яго адказваць нельга. Можна толькі кіўнуць у накірунку, адкуль той нехта кіруе. Мне стала так смешна! На кафедру прыйшла смеючыся. І там дружна пасмяяліся. Вечарам мужа рассмяшыла. Ён адрэагаваў адпаведна: «А тваю карункавую бялізну зняць не загадалі?..»

Гэта жахліва: большасць гарадзенак ад дваццаці да васьмідзесяці апрануліся ў чорныя сподні і не вылазяць з іх ні зімой, ні летам. Толькі кашулі мяняюць. Нейкая жудасная ўніформа. Пра гэта і сваім студэнткам гаварыла, вучыла: будзьце прыгожымі! Але ніколі жанчынам у чорных споднях не сказала зняць іх. Што ж яны да маіх карункавых пальчаткаў мелі?

Кабеце не месца там, дзе забараняюць пальчаткі.

Што ўсё ж баліць...

Студэнтка-завочніца здае залік па маім (не таму, што чытала, а таму, што распрацавала і таму што да мяне яго на беларускай філалогіі ніколі не было) курсе «Літаратурная Гарадзеншчына ў постацях і лёсах». Здае са спазненнем, адна. Здае экстэрнам, сесію прапусціла. Нярэдкая з'ява для завочнікаў: дзесьці працуюць, дзетак раджаюць... Вось жа, пытаю: «Назавіце імя самай знакамітай сучаснай гарадзенскай паэткі». Падказваю: апошнім часам выдала тры празаічныя кнігі. Адказ упэўнены: «Людміла Кебіч». (Для тых, што не ведае, — яна з «афіцыйна-правільнага» Саюза пісьменнікаў.) — «Адкуль Вы гэта ўзялі?» — «Яна прыходзіла да нас у школу, і нам казалі, што яна самая знакамітая. І прозу яна таксама піша». «А імя Данута Бічэль Вам нічога не кажа?» — «?..»

Але тыя студэнты, якія «прайшлі праз мае рукі», ведаюць, хто ў Гародні — Паэты. Зараз будуць ведаць іншых, «правільных». Бо яны ўсюды: у школах, у музеях, у бібліятэках. І ў нашай ВНУ. А нас няма нідзе. За рэдкім выключэннем.

«Я была такой шчаслівай!»

Мае студэнты ведаюць, чые гэта словы. Так, Марыі Апанасаўны Багдановіч. Яна, па сведчанні Адама Ягоравіча, сказала іх перад самай смерцю. Я разважала над імі многа разоў. Шторазу прыдумвала новыя тлумачэнні. Бо незразумеласць, а то і абсурднасць іхняя відавочная. Чаму, паміраючы, маладая жанчына, якая так кахала свайго мужа, пакідае яго і так кажа? Чаму маці, якая так любіла сваіх дзяцей (памятаеце: мела адзіны грэх: лічыла, што яе дзеці самыя лепшыя ў свеце), пакідае іх, такіх маленькіх, у гэтым страшным свеце і так кажа? Прыходзіла да высновы: столькі шчасця ёй было адмерана, што мо' ліміт ягоны быў скончаны? І яна гэта адчула? Можа яна адчувала, што ўжо выканала вялікае наканаванне: нарадзіла Вялікага сына, выканала сваю місію мацярынства, дзякуючы чаму застанецца на гэтай зямлі назаўсёды? Пакуль будуць тут беларусы. А можа, каб перагукнуліся гэтыя словы з развітальным Максімавым: «Я не самотны...», у якіх, на першы погляд, таксама незразумелае...

У маім жыцці шмат містычнага. Жыву пад зоркай Багдановіча. З дзяцінства. Мая мама, якая прывіла мне любоў да Багдановіча і да Марыі Апанасаўны таксама, пайшла з жыцця ў той жа дзень, што і маці паэта. Апошняе, што яна паспытала ў жыцці — трускаўкі (кампот, бо была восень: «Пахнуць мне трускаўкі, прывязі кампот з іх»). Як і Максім. Не палічыце, спадзяюся, што параўнанні некарэктныя ці нясціплыя. Можа, бясконца разважаючы над словамі Марыі Апанасаўны, рыхтавала сябе да гэтага, паверце, нечаканага і для мяне самой, сыходу. Мо ліміт майго выкладчыцкага шчасця закончыўся? Бо ўсяму бывае канец.

Напісала пра гэта зусім не дзеля таго, каб хтосьці мяне шкадаваў. Шкадаваць трэба няшчасных. Тых, што маюць толькі ўладу. Бо без яе нічога не ўяўляюць. Таму і трымаюцца за яе, бедныя, аберуч, мёртвай хваткай, адзінае і апошняе жыццё на дарэмнае трацячы.

І тых, хто сысці не можа.
А я — была такой шчаслівай.
І гэта застанецца са мной назаўсёды.
Бо назаўсёды мае студэнты застануцца маімі.
І мой універсітэт — маім.

«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» | № 4 (104) | 24 красавіка 2015 | № 16 (433) Новы Час

Экзотыка з рамантыкай

Васіль МАКАРЭВІЧ

Віскулі

Хто папракнуў
Ці мацюкнуў калі?!
А вымавяць найменне —
сэрца ёкне!
У Белавежскай пушчы Віскулі
Былі здаўна урадавым
Маёнткам.

Адсюль турылі
Крапіву з быллём,
Каб пахла пушча крaскамі
і мёдам.
Ды з часам сталі Віскулі бяльмом
На воку у партыйнага
Бамонда.

Ці ж іх віна,
Што у глухі бярлог
Славянскаму супольніцтву
і брацтву
Путч, як ніколі і нідзе, памог
Здалёк дапасці і сям'ёй
Сабрацца.

Хлусня
І нагаворы, як відаць, —
Калі наперакос што-небудзь
пойдзе,
Усім адсюль у Польшчу драла даць,
А там ужо — на Захад
Ці на поўдзень!

Тут, дзе грыбамі
Пахла скрозь зямля,
Не мелася пазаддзя, ні адсеўкаў,
Умомант клан партыйны ад
Крамля
Пяра рашучым росчыркам
Адсеклі.

Адкінуўшы
Убок імперскі тон,
Адсунуўшы далей пірог з ванілем,
Не Віскулі ў Маскву і Вашынгтон,
А з пушчы госць з гаспадаром
Званілі.

Чаму ж тады
Ўзнімаюць каламуць
Лбы медныя з былымі мацакамі,
І Віскулі да гэтых дзён клянуць
Ды мацюком апошнім
Мацюкаюць?

Распад Саюза —
Горай за грабеж!
Хіба яго зубры у пушчу звалі?
Пры чым жа Віскулі і Белавеж
Да хіжага дзяржаўнага
Развалу?

На дубе ссох
Нарост, нібы хатуль.
Распалася імперыя з імперый.
І ад яе з паднеб'я аж дасюль
Ляціць на дол, нібы абрыўкі,
Пер'е.

На медыцынскай камісіі

Прасвечвалі,
То рыліся пад пахвамі,
Выпарвалі ў мякіне ды ў тырсе.
Чым я хвараю? Ды сваёй эпохаю
І ліхаманкай, што наш край
Трасе.

Не надта рады
Вы адметнай вытачцы
Майго сурдута на прасцецкі лад.
Падскочыць сэрца і на тонкай
нітачцы
Вісіць, як Ніягарскі
Вадаспад.
Мо дзеля вас —
Экзотыка з рамантыкай,
Калі пад небам ссохлы, што сухар,
Касцей агоблі вечнага рэўматыка
Вывараю у прыску ста
Сахар?

Гарыць душа,
Прайшоўшы трубы медныя,
Агнём шугае, нібы ўлетку лог.
Сузор'і Задыяка з Андрамедаю
Алмазамі абклалі мой
Бярлог.

А соль жарствой
На рэбрах і пад рэбрамі,
Грызе іх, пакідае рваны след.
А можа, трэба пачынаць пярэбары?
Куды? Туды, дзе родны
Сельсавет!

Я не прасіў
І ў Запаляр'і літасці,
Хоць лёду наламаў і там,
як дроў!..
Навошта вы пра групу
інваліднасці?
Скажыце лепш, — як мамант,
Я здароў!

***

Яны, бамонд з багемаю,
Маглі без дай прычын
Зрабіць нікчэмнасць геніем,
А генія — нічым.

Стараліся на споведзі
Прайдохам дагадзіць.
І на кароткім повадзе
Іх за сабой вадзіць.

***

Здаецца, адбіўся ад статку,
Збіў ногі аб лбы скавышоў.
Знячэўку для ўсіх у адстаўку
Былы каптэнармус пайшоў.

Давайце мы разам прыкінем,
Мо палку крыху перагнём, —
Што ён для нашчадкаў
пакінуў?
Багацце адно — перагной!

***

Пад шэрай шапкай-аплывухай
Ён бандурыст, то брандхлыст.
А вецер лясне аплявуху,
І ўжо тады ён — мадэрніст.

Радкі накрэмзае таропка
І лічыць — ім няма цаны!
Яны ж, без коскі і без кропкі,
Як і без гузікаў штаны.

Вандроўныя вершы

Аксана СПРЫНЧАН

Вандроўкі з багоўкамі і без

Хай спяць усе багоўкі,
Мы едзем у вандроўку.
Прыгожа ў Беларусі,
Хоць і зляцелі гусі.
Хай спяць у глеі жабкі,
Мы едзем не да бабкі.
Вандроўка ў Лунінец,
І гэта не канец.

Кастрычнік залаціцца —
І наш Парыж нам сніцца.
У лістападзе добрым
Мы дабярэмся ў Добруш.
У снежна-снежным снежні
Чакае Новы Свержань.
У студзені сцюдзёным
Наведаем Расоны.
Хоць і кароткі люты,
Пабачым Міра цуды.
У сакавік празрысты
У Шклоў паедзем чысты.
А красавік красуе —
Да Гарадні кіруем.

Прачнуліся багоўкі —
Мы разам у вандроўкі.
Прыгожа ў Беларусі —
Зноў прыляцелі гусі.
Хай скачуць цяпер жабкі,
Мы едзем не да бабкі.
Вандроўка ў Камянец,
І гэта не канец...

Парыж

Узімку ў нашым Парыжы
Можна катацца на лыжах,
Каровы хрумстаюць сена,
Яны не пілі б нават з Сены.
А ўлетку ля роднай рэчкі
Ляжаць, як аблокі, авечкі,
Дзяўчынка лётае птушкаю,
Радасць светлую гушкае.
А побач рыцар маленькі
Пабіў — і не плача — каленкі.
Сабор беларускі парыжскі
Узносіцца ў неба так блізка:
Не трэба ехаць за межы,
Чакаюць уласныя вежы.

Шчасце на хвасце

Сарока паляцела ў Віцебск,
Бо мела ліст яна да Віці.
А потым ажно ў Малaрыту —
Лістом усцешыць цётку Рыту.
Ляцець хацела і ў Пружаны,
Ды апынулася ў Ружанах.
Хай іншая жыла там Жанна,
Сароцы і не вельмі важна:
Лісты яе былі блізняты:
«Хай будзе шчасця ў вас багата».

Салёныя зоркі

Над Салігорскам,
над Салігорскам
Свецяць заўсёды салёныя зоркі.
Пад Салігорскам, пад Салігорскам
Рыюць шахцёры салёныя норкі.

Там здабываюць каліўныя солі,
І ўсе адкіды выходзяць на волю.
Так вырастаюць сучасныя горы,
І робяць загадкавым новы горад.
На тэрыконах ніхто не гуляе,
На тэрыконах ніхто не спявае,
Імі любуюцца і натхняюцца,
І паглядзець яшчэ раз
вяртаюцца.

Над Салігорскам,
над Салігорскам
Свецяць заўсёды салёныя зоркі.
Пад Салігорскам,
пад Салігорскам
Рыюць шахцёры салёныя норкі.

Жабінка

Жабінка — такое места,
Дзе найлепшыя нявесты.
Кожная жабінкаўчанка —
Крыху жабка, больш —
шляхцянка.
Глянь направа, глянь налева —
Каралеўны й каралевы...

Тут квітнее кветка жабнік,
І жыве чароўны скарбнік.
Ён ахоўвае каханых,
Мілай Жабінцы адданых,
Тых адорвае ён раем,
Што вандруюць родным краем.

Рагачы — не рагачы

Каля вёскі Пугачы
Пугу ўзяў пугач стары.
Рагачы — не рагачы,
Не пачуць цябе ў бары.

Думаў — з пугаю мышэй
Будзе страшыць уначы.
Сябе ж выцяў між вачэй,
Рагачы — не рагачы.

Што ж паробіш — хай крычыць
Ён «у-ху» сваім мышам.
Рагачы — не рагачы,
А спужаешся і сам.

Кажан-Гарадок

У мядзведзя свайго гарадка няма,
І калі надыходзіць злая зіма,
Ён кладзецца ў ложак-бярлогу
Праспаць халадоў аблогу.

А ў кажана ёсць свой гарадок.
У ім расце прыгожы садок.
У тым садку ў Кажан-Гарадку
Кожны кажан пяе па-радку.

Так паўстае кажан-паэма,
Магчыма любая начная тэма.
Ёсць нават доўгі твор
пра мядзведзя,
Які назбіраў бярлогу медзі.

Каб горад-сад будаваць вялікі,
Ды толькі сарок на бляск
наклікаў —
Парасцягалі ўначы манеткі,
Бо любяць усё, што зіхціць,
іх дзеткі.

Сяброўка Ліда

У мяне сяброўка Ліда,
Моцная, нібыта дзіда.
З ёй і ў замку жыць магчыма,
І гуляць па ім начыма.
Усміхаецца ўсім ветла
І імкне ў нябёсы светла
Незвычайная сяброўка —
Любіць латы і абноўкі.
Не раўнуе да сяброў
З вёсачак і гарадоў.
Найпрыгожая нявеста —
Ліда — горад, Ліда — места.

Жалудок з Жалудка

Вазьмі ў далоні жалудок,
Што рос у Жалудку.
Яго расцію дубравы бог
У сонечным кутку.

Сваё жаданне загадай
І пасадзі ў зямлю.
Хай жалудоцкі ўзнікне рай,
Шапоча дуб: «Люблю!»

Няхай магутным стане ён
І будзе як узор.
У жалудку жыве наш кон,
Імкне заўжды да зор.

Беларускае неба

А над Высокім — высокае неба.
А над Глыбокім — глыбокае неба.
Я вышыні й глыбіні не баюся.
Неба такое ва ўсёй Беларусі!
Добра там марам
высокім-высокім!
Добра тут думкам
глыбокім-глыбокім.

Незвычайная Ларыса

Васіль ДРАНЬКО-МАЙСЮК

Пралог

Яе жыццё, учынкі, пачуцці і думкі цалкам адпавядалі Яе творам, і ў гэтай адпаведнасці Яе ўнікальнасць.

Ні польскія, ні чэхаславацкія, ні нямецкія, ні савецкія ўлады не здолелі накінуць на Яе абруч падатлівасці, не змаглі раструшчыць у Ёй такога натуральнага (і такога рэдкага для нас) жадання праз увесь час заставацца САБОЙ.

7 красавіка 1983 года Яе не стала.

1

Яна вельмі любіла прыгожыя капелюшы, любіла стылёва апранацца, бо цвёрда разумела: сапраўдная паэтка павінна падабацца!

Яе кахалі.

Засцянковыя шляхціцы з-за Яе страляліся, маладыя папы спявалі серэнады, студэнты-артысты ладзілі для Яе спектаклі, сам маэстра Міхась Забэйда-Суміцкі прапаноўваў руку і сэрца (Яна спусціла яго са сходаў).

Вядомая гісторыя пра тое, што ў Празе кватэрная гаспадыня папрасіла Яе з'ехаць, бо адзін кватарант ад нешчаслівага кахання не мог ні піць, ні есці.

Ужо ў падлеткавым узросце дакладна ведала, якім павінен быць Яе адзіны каханы мужчына: яркім, высокім, прыгожым, інтэлігентным і, што самае важнае, нацыянальна-свядомым, і ў сваёй любові да Беларусі ў яго не павінен быць разлік.

Дарэчы, да канца жыцця Ёй падабаліся менавіта высокія (і чарнявыя) мужчыны, таму, напрыклад, з асаблівай любоўю ў 1960-ыя гады выказвалася пра Ніла Гілевіча.

Не дзіва, што і апалячаныя дуэлянты-шляхціцы, і абмаскаленыя галасістыя папы, і шмат хто яшчэ атрымалі гарбуза.

Яе мужчынам стаў Янка Геніюш — худы і высокі, сціплы студэнт-лекар. Ён адкрыў Ёй хараство беларускай паэзіі, чытаючы па памяці Янку Купалу (да сустрэчы з ім Яна ведала толькі простыя вершы Міхася Васілька і народныя песні).

2

Жыць з каханай жанчынай, якая складае вершы, — цяжка.

Жыць з паэткай, якая, акрамя таго, яшчэ і заўсёды гаворыць праўду, — цяжэй удвая.

Яна ж заўсёды казала тое, што думала.

Пакуль Янка Геніюш быў для Яе духоўным настаўнікам — усё было добра. Але хутка з жонкі, якая слухала кожнае слова мужа, Яна ператварылася ў самастойную асобу, якая сама мае на ўсё свой незалежны погляд

А гэта, як вядома, раздражняе.

Ён любіў Янку Купалу, Яна — называла аўтара «Магілы льва» плаксівым паэтам. Ён захапляўся прозай Янкі Брыля, Яна — лічыла «Птушкі і гнёзды» небеларускім па духу раманам і зачытвалася

Васілём Быкавым. Ён цаніў «Хрыста, які прызямліўся ў Гародні», Яна — вялікая прыхільніца таленту Уладзіміра Караткевіча — казала, што менавіта гэтая рэч адна з самых слабых у пісьменніка дый непраўдзівая з гістарычнага боку.

Як і любы мужчына, ён марыў, каб Яна стварала для яго спакой. Яна ж крыўдзілася, што, абыякавы да Яе вершаў, ён цаніў толькі Яе кулінарны талент.

Стомлены ад Яе суровага характару, ён хаваўся ў чытанне: кнігі апантана купляў да апошняга свайго дня.

Яна ж аддавала свой час сыну Юрку.

3

Расчараванні і крыўды... Яе два самыя вялікія расчараванні звязаныя з мужчынамі: мужам і сынам.

Яна так і не змагла дараваць Янку тое, што іх арыштавалі і амаль восем гадоў трымалі ў лагерах.

Была магчымасць адразу пасля другой сусветнай вайны эміграваць. Яна хацела гэтага, але муж-сацыяліст быў супраць: «...сына не дам, а калі жонка хоча, няхай едзе сама без дзіцяці», — казаў ультыматыўна.

Не магла Яна знайсці з ім паразумення і на высылцы. У сваіх лістах ён раўнаваў Яе да вязняў-беларусаў, хацеў пасля вызвалення застацца працаваць у тамтэйшай бальніцы. А Яна прапаноўвала развод і жыла толькі адным: будучай сустрэчай з сынам. Яна верыла, што Юрка стане Яе сапраўдным абаронцам, апекуном, што з ім Яна спакойна дажыве свой век.

4

Калі ў вас моцная, праўдзівая, сурова-патрабавальная маці (якая акрамя таго яшчэ і пісьменніца) — гэта не менш цяжка (а мо і яшчэ цяжэй), чым жыць разам з жонкай-паэткай.

Яна марыла ўбачыць у Юрку рыцара. А перад Ёй быў — нервовы, надламаны чалавек, якому самому была патрэбна дапамога, пяшчота і спрыянне. Як і бацька, ён так і застаўся вялікім дзіцёнкам: быў капрызлівы, слабы і, безумоўна, крыўдлівы.

А як жа?

Маленькім хлопчыкам, пасля арышту бацькоў, ён застаўся зусім адзін! У прылівах эмацыйных бур, падмацаваных напоямі Бахуса, ён абвінавачваў маці ў тым, што Яна скалечыла яму жыццё!

Яна не ўмела маніць (дзеці так любяць, калі ім маняць!), а таму і сыну выказвала тое, што думала і што ён хацеў пачуць найменей. Яна была незадаволена сваёй нявесткай, не верыла ў сына як у геніяльнага паэта, і, часам, у глыбіні душы дапускала думку, што Юрку добра апрацавала КДБ.

Што яму заставалася рабіць? Безумоўна, яшчэ болей піць. Чыніць скандалы і выбіваць шыбы падчас рэдкіх прыездаў у Зэльву; з яшчэ большай зацятасцю пісаць свае экспрэсіяністычна-балючыя вершы, а затым плакаць на плячы ў мамы...

Яе мара — жыць разам з фізічна і духоўна моцным мужчынам — так марай і засталася. Але ж былі і сябры-мужчыны.

Сапраўдныя сябры!

5

Максім Танк і Аляксей Карпюк.

Гэтыя два вялікія пісьменнікі выявілі да Яе лёсу і творчасці рэдкае для беларусаў пачуццё ўвагі.

Дзякуючы ім Яна зноў пачала друкавацца! Яна зноў адчула, што патрэбная. Яе захапляў грубы ў сваёй праўдзівай шчырасці Карпюк, які мог проста заявіць у вочы, што Яна кепска апранута, а таму — вось грошы, і набудзь якое-небудзь прыгожае футра.

Яна адчувала сябе сапраўднай прынцэсай пасля сустрэчаў з «казачным прынцам» Максімам Танкам.

З усіх жанчын Яна па-сапраўднаму сябравала з маці Уладзіміра Караткевіча — Надзеяй, асобай шляхетнай, вытрыманай, сапраўднай арыстакраткай.

Як жа Ёй не хапала ў іншых сябрах-беларусах такога арыстакратызму!

Яе і Надзею аб'ядноўвала і агульнае гора: сыны, якія п'юць.

Яна лічыла алкаголь галоўнай бядой для свайго народа; не магла дараваць гэтай слабасці і Караткевічу; калі стала сведкам таго, як ён, выпіўшы, выказаўся пра маці, увогуле нейкі час з ім не размаўляла.

6

Мы звыклі думаць пра Яе як пра зацятую антысаветчыцу, але самае шчырае сяброўства ў яе было з камуністамі Максімам Танкам і Аляксеем Карпюком. Яна вельмі бедавала, калі загінуў Пятро Машэраў, любіла савецкі кінематограф і раіла ўсім сваім сябрам пагледзець выдатны фільм Івана Пыр'ева «Браты Карамазавы».

Так, Яна ставілася да савецкай улады як да з'явы злачыннай і небяспечнай, але агулам увесь рускі народ у акупанты не запісвала. Для Яе шавінізм не меў нацыянальнасці, і таму з аднолькавай трывогай казала і пра антыбеларускія настроі сярод немцаў, палякаў, літоўцаў альбо ўкраінцаў.

Было, з ноткамі катэгарычнасці гаварыла пра сыноў Давідавых: «...Ёсць, безумоўна, многа разумных і талковых яўрэяў, як Бярозкін, Курган і інш., але рэшта нас ня любіць. Яны жывуць не для нас, а з нас...»

Падобныя выказванні мелі свае жыццёвыя тлумачэнні: «Яны былі маімі следачэлямі... Уся амаль адміністрацыя... лагеру... была з яўрэяў...»

Антысеміткай жа Яна была не большай, чым той жа Янка Купала, які стварыў знакаміты верш «Жыды».

Але найбольш суровай і патрабавальнай была, безумоўна, да беларусаў.

Яе рамантычныя мары аб прыгожым і нацыянальна-моцным народзе разбіваліся аб спрадвечную, паводле словаў паэта, філасофію: «...хто мне вушка пашкрабе, чэсны, ці нячэсны. Я аддам яму сябе і бярлог свой цесны...»

З якой зайздрасцю Яна згадвала пра тое, як дружна трымаліся ў лагеры ўкраінкі, у той час, як беларусак «...запалохалі й купілі... і ніводнай з іх нельга было верыць...»

З недаверлівасцю ставілася ў тым жа лагеры і да нацыянальна-свядомых суайчынніцаў: «...Здаецца мне, што гэтыя людзі крыху хворыя... Усе яны нейкія няшчырыя, нацягнутыя, рысуюцца і гуляюць у дзеячоў...»

Яе любоў, балючую любоў да свайго народа, можна параўнаць з любоўю да сына. Так хочацца, каб ён быў не горшым, напрыклад, за герояў «Каласоў пад сярпом тваім», але рэальнасць табе дае зусім іншы варыянт. І нічога не зробіш! Мусіш любіць яго такім, якім ён ёсць, і лекаваць яго хворую душу адзіным сродкам, які Яна ведала: Паэзіяй.

7

Яе эмацыйна-шчырая, пазбаўленая тонкіх падтэкстаў і нечаканых метафар паэзія валодала іншай вельмі важнай якасцю.

Яна была па-сапраўднаму народнай.

Вязням-беларусам (як і тым, хто сядзелі ў нямецкіх лагерах падчас другой сусветнай, так і сталінскім зэкам) не патрэбны былі незвычайныя метафары і выкрунтасістыя вобразы. Самае простае і самае роднае (хата, зямля, дзяўчына, якая чакае каханага, вяртанне дамоў, хараство свайго краю) — вось што іх натхняла і за што яны любілі Яе творчасць.

Сама ж Яна ставілася да сваёй творчасці вельмі крытычна і часта пісала, што Яе вершы «...маглі б быць лепшымі, болей мадэрнымі...» А сама Яна не любіць сваіх твораў, бо не можа пісаць так, як хацелася б: «У мяне мала мастацтва, узнёсласці, таленту... Мучуся...»

Цікава, хто б з сённяшніх літаратараў змог бы так бязлітасна выказацца пра сваю творчасць?

8

Усе — і сябры, і ворагі заўсёды з павагай гаварылі пра Яе моцны, нязломны характар. Але ў хвіліны адчаю, калі жыць сярод родных беларусаў станавілася проста невыносна, — Яна прасіла Машэрава выслаць Яе куды заўгодна, «хоць да папуасаў».

Яна адкідвала любыя прапановы прыняць савецкае грамадзянства, але прычынай гэтаму была не толькі Яе выразная пазіцыя, але і чыста чалавечы страх: «...Грамадзянства? А што, калі я скажу Вам, што я баюся? Баюся так звычайна па-людзку, па-бабску! Вы ведаеце, што страх мой не галаслоўны. Калі мне кажуць у Менску, што пры першым капрызе ўлады, якая ізноў збіраецца нішчыць беларускасць, іду ў радзе першых ахвяр, мне робіцца гідка...»

Эпілог

Яна валодала мастацтвам заставацца сабой у любых, нават самых цяжкіх варунках, мастацтвам, якім усё аніяк мы не можам (ды і не хочам) авалодаць.

Яе жыццё, Яе лёс — напамін, што гордыя, патрабавальныя, самаахвярныя, духоўна моцныя, унутрана свабодныя і незалежныя беларусы, — гэта не прыгожая фантазія Яе вершаў альбо раманаў Уладзіміра Караткевіча.

Гэта — рэальнасць.

24 сакавіка 2015 г.

Псіхаскапія дзявятага неба

Уладас БРАЗЮНАС

***

светла ў ночы, пяшчотнай і цёплай,
бы ўнутраны бок тваіх
сцёгнаў, ты ранак праспіш,
днём прачнешся, а ночы пало-
ву санлівай са мной застанешся,
і ў сне будзе ўсё, як было,
будзе снег, і віхура за вокнамі
яблыні белую скуру дало-
няй кране там, дзе сад паўпусты,
колькі хопіць нам зроку,
у змроку расце і ў квяцістых сукенках
памерлыя маці рассце-
люць павольны цяжар шапаткіх
недаснёных палотнаў,
мне — слабога і чыстага —
ты мяне дорыш пяшчотна, пяшчотна

вялікія ёсць ночы
trois pensées musicales

1
уночы расцвітаюць твае грудзі
і жнівень у аліўкавай атруце
прароцтвам накрывае з галавой
мы будзем пунктуальнымі да ўздыху
у одах нашым зменлівым губам
садовым яблыням і туманам
калі, сцяжэлая, ты крочыш ціха
за салаўём і йдзеш па горла ў песні
яшчэ не ранак, ды ажыў агонь
лістоты жылы, белыя камлі
Пяшчотная! калені нахілі
маленькі шэры талісман кахання
не чутны ў цішыні, сядзі і плач
спадзеючыся, што мой voix d'enfant
пральецца праз вялізарную ноч
апошняй нашай, Госпадзе, ахвяры

2
дурман сыходзіць, дрэмлюць маяраны
у цемры галаву разбіў нарог
мы дзве струны напятыя й старанна
я ў ноч тваю ўціскаюся, і змрок
вандроўнымі агеньчыкамі ззяе
і — бы з пакоя тайнага шкілет —
усіх, што адплылі і адплываюць
вачніцамі зіхціць дрыготкі след
ды свеціцца, ты бачыш, ратаўніча
задумлівыя вочы кажаноў
часовых крыўдаў сцёртыя аблічча
стары пажар, распалены наноў…
падводжу вынікі: нас толькі двое
ахвярнік — на расколатым рабры
прароцтва накрывае з галавою
Пяшчотная! ў абдымкі забяры
хай дотык апячэ руку слабога
цякучым полымем суцішыць боль
да сэрца прытулі сляпога Бога
святою песняю chantant dans la coupole

3
маленькі шэры талісман кахання
мятліцамі верленіцца змярканне
і тоне ў ложку губакветны флот
мяжа кладзецца залатым праборам
палаюць верасы над ціхім борам
і хмары галава гарыць бы ў печы
не забываючы ніводнай рэчы
груднога панцыра, крывавай клеткі
што дзеліць нам свабоды й несвабоды
і ластаўка, халодная заўсёды
ужо сарвала твой брунатны плод
мы ў гарадскім мурашніку не дома
хто за каго, хто супраць, невядома
і толькі ўночы іншая рука
твае пялёсткі горне ў бок маўчання
і заўважаю са здзіўленнем тайным
сусвет, які маю ратуе ліру
Пяшчотная! спагадная рука
нам раны пераязвае няспынна
здымае жар і абдымае шчыра
і поіць нас гарбатаю палыннай
Пяшчотная! мне не пачуць паэм
дразда, што ў гласалаліі шаманнай
нябёсы залівае зорнай маннай
ды кропляю апошняй je vous aime
гарыць на вершаліне надламанай

псіхаскапія дзявятага неба

святое трымценне зірнуць не давала назад
на вусны, дзе ў вусцішным часе
танула дарога
на словы, якія блукалі й вялі наўздагад
няясных у свеце дзяцей, нежывога старога

на дне таямніцы, дзе з даўніх часоў ні душы
ляжала вялікая ноч, але хто і калі яе зведаў?
ты чуеш, бярвёны ў капліцы спяваюць на мышы
бабуля жагнаецца ў кухні,
працуе атрад карэедаў

дагэтуль у тоўшчы зямлі, але гэты алей
але гэты сыр і плады, гэты хлеб
наш надзённы
злачыннае тое віно, пахаванае як найдалей
тады яшчэ дыхала ліпкай крывёю чырвонай

сыходзіла ў пушчы здабыць у крыніцах агню
што кроў ачышчае багам,
дыстылюючы ў чыстае крэда
ён нас паяднае бядою, якой не спыню
і белаю стане душа, як у страўніках крэйда

павук-папрадуха, пляцеш павуту сваіх кос
з нявіннага цела, сатлелага цела багіні
сем тыдняў дажджу праліліся
з дзявятых нябёс
і кожны прыкуты да студні ад смагі загіне

туманіцца неба й сціхае жыццё на зямлі
сціскаецца горла і ногі нам путае страхам
я бачыў, асела магіла — і ўсе, што сышлі
праз сцятыя вусны,
праз века труны,
праз засохлую гліну,
праз студню, набітую прахам

карэннем растуць і ў вянкі
заплятаюць, што ёсць
грызуць камяні і заходзяць у брамы без стуку
так веды, старыя як ветах,
нам ціснуць на грудзі,
ламаючы косць
і цераз лазейку граху выпаўзае сястра
іх гадзюка

так хіліць уніз, да зямлі, ад празмернасці сіл
і не дакрануцца да слова,
што зробіцца справай
сем раз па сем тыдняў дажджу
зарадзіў небасхіл
дзявятае неба, дзе сохнуць нічыйныя травы

Уплыў

Айдас МАРЧЭНАС

Я над кнігай сядзеў

Я над кнігай сядзеў і драмаў, як раптоўна
ў акно,
нібы ў Эдгара По, заляцела
вядомая птушка,
за акном галасы, але мне ўжо было ўсё адно,
я ўжо ведаў, што гаспадаром можа быць
толькі служка.

Тут зліваецца ўсё і віруе, кружляе, нясе
на той бок геаграфіі, словаў
ды іншых асноваў,
усё робіцца ветрам і полымя ніішчыць усе
каралеўствы, што д'ябал калісьці
Хрысту прапаноўваў…

Я не йшоў, я лунаў… Гарады праплывалі ўначы,
за сталом засталося бяздушнае соннае
цела,
я ляцеў над зямлёю, са мною
браты-крумкачы,
а сястры не было, што б мяне
ўратаваць захацела

з той краіны, якой і на свеце, здаецца, няма…
Бо й вар'яту такое не ўдасца ўявіць,
уявіце:
ні руіны, ні замак, ні змрок, ні святло —
ўсё дарма.
Хто стварыў бы ўсю вусціш,
што ў гэтым была краявідзе?

Дзе я ўбачыў паэзію? Там, дзе ні «да»,
ні «пасля»,
дзе братаюцца думка і смерць
у адной настальгіі,
найглыбейшая з меляў расце ўвышыню,
а зямля
і вада, і паветра гараць
у чацвёртай стыхіі…
Паглядзіце глыбей: я разгледзеў між
лісцямі дрэў
белы сад з немагчымымі птушкамі
і аднарога…
Каб хапіла адвагі ўвайсці,
то і дзеву б сустрэў,
што ўсміхнецца таму,
хто ў апошнюю пойдзе дарогу.

Паміж ружаў самотна і велічна крочыць,
бы ў сне,
лёгкі вецер і спеў салаўіны сплятаюцца
гімнам,
аднарог, галаву апусціўшы, ёй сумна кіўне.
…Яна ўсё даравала. Яшчэ да народзін.
Усім нам.

Ды радкі пацяжэлі і ўсё, як туман, паплыло,
і, нібыта шыпом, укалола раптоўнаю
думкай.
Зноў руіны ці замак…
Над імі ні змрок, ні святло…
І не зменіш наўкол краявіду,
як птушкай ні крумкай.

Жыць у замку, далей ад зямлі,
чуйнаваць уначы
там, дзе цела старэе і кнігі —
слабой абаронай.
Толькі так ты навучышся словам,
а зараз маўчы.
Дзе ты ўбачыў паэзію? Між каўпаком
і каронай.

Заслона дажджу

Сыходзіць чэрвень, покуль я кажу,
і нават не істотна, што кажу я.
Не любячы нікога, ў ноч чужую
гляджу, а там няма канца дажджу.
«Ты чуеш…» Я не чую. Я сыйшоў.
У чорнае нішто не ўпішаш нешта.
Усё, што трэба, зроблена, а рэшта —
нікчэмны карнавал, дурное шоў.
За той заслонай сто гадоў зімы
панізяць градус нашае самоты,
самотныя па самыя сумёты
пляц, бруканка, і дамы, і мы.
У п'яным бары танныя сябры,
пазыкі на таксоўкі й катафалкі.
То патрыёты ўспыхнуць, як запалкі,
то «вер у Бога й збавішся, стары!»

Жахліва й чорна, толькі дождж і змрок,
і на падтрымку марныя спадзевы,
але за шыбай сад, шапочуць дрэвы
пад кропель стук… І раптам, як знарок,
я чую: «На шкляных нагах бяжыць
па садзе дождж» — нібы адной цытатай
нябёсы шлюць ратунак мне. За хатай
шчаня скуголіць. І не страшна жыць.

Віднее. Хутка пройдуць дождж і ноч,
а там, глядзіш, і нерваваца кінеш.
Смерць — плоская развязка, кепскі фініш,
ніякіх таямніцаў, лепей збоч.
Ноч — пастка, дождж —
звычайны стан вады,
дажджы і голас — акіян і бухта,
а ў смерці мала дзіўнага — таму, хто
пражыў на свеце трыццаць тры гады.

Госпадзе, я знайшоў грыб

Бога і я не сустрэў, ані разу ў жыцці,
але вось баравік, нібы волат, глядзіць на
мяне,
архетып архетыпам! Чаму ж я баюся сысці,
калі ўсё, што люблю на зямлі,
гэтак хутка міне?

Я даўно здагадаўся, я з лісця не зводзіў вачэй,
так на грошы з надзеяй і страхам
глядзіць ліхадзей.
Касманаўт з маіх мараў,
мы там апынемся хутчэй,
чым палезуць на лоб тэлескопы
ў няшчасных людзей.

Асы з лятучых талерак! Куды несяце
вы мяне?
Ад рэальнасці ў тонкія высі, на злом галавы?
Я ўсё ведаю, мой баравік расказаў
мне ўва сне —
я бясконцы, як вы, а таму й бескарысны,
як вы.
Сесці ў човен і плысці ў нікуды, ніхто,
ніадкуль,
аж завершыцца эра і памяць растане на дне.
Час абраў нас. Абраў да апошніх лушпінаў.
Пакуль
мы падымемся ў абсерваторыю,
восень міне.

Класічны санет сёння

Там куфар і клетка ў пасаг салаўям,
сталовае срэбра і скарбы піратаў,
чароўная лямпа на шэсцьдзесят ватаў,
засохлая ружа і ўзор вінных плям;

прыбой, што міжземныя ветразі шые,
Пятраркавы цень між магіл вядзе рэй,
жывая вада з іншай казкі й чужыя
дзве даты, і дзверы да іншых дзвярэй;

звычайная форма, праклён і замова —
так з семені лес вырастае нанова;
мастацтва журбы й выжывання ў журбе,

і рэшткі любові пад гэтай журботай,
як шапкі зладзеяў, згараюць употай —
кастрычніцкай зоркай, лістом ад цябе.

Уплыў

хто на мяне ўплываў? туман,
дажджы і бунінскія вёскі,
з евангелістаў двойчы ян,
і тры разы сусвет наш боскі

разоў пяць-шэсць зрабіў уплыў
таркоўскі, можна ганарыцца
і трыццаць год язмін мне цвіў,
таму і ўплываў роўна трыццаць

уплывы, так бы мовіць, музаў:
п'яных амбіцый поўны кузаў,
бяссонніца, гамэр, крыло

пегаса, гузакі, самота
й салодкага жыцця гаркота,
што паўплывала — і сплыло

Пераклаў з літоўскай мовы
Андрэй Хадановіч

Усё, што ёсць

Сяргей УКРАІНКА

Хвароба

Сын-студэнт прыехаў на канікулы дадому ў невялікую вёсачку. Маці паставіла на стол святочны пачастунак. Калі пачала наліваць у шклянкі самагонку, сын перакуліў сваю, пакуль пустую, і прабурчаў:

— Мне не налівай.

Старая ад нечаканасці аж сцепанулася:

— А Толічак, а дзіцятачка, а што ж з табой сталася?! То пэўне ж захварэў. А я й гляджу, што з твару збляжэў зусім, высах удудку.

Потым, як бы ўжо сама сабе, дадала:

— Нічога, дома адхлыне, падправіцца.

Капялюш

Малады, але даўно ўжо сямейны, загадчык вясковага клуба купіў сабе «для саліднасці» ёмкі брыль. Як заўзычай, гукнуў «на замочку» сяброў.

Паселі бяседнікі за стол і пакрысе прамаўляюць сабе тосты, каб рэчы зносу не было.

Праз нейкі час зарыпелі весніцы — з садка вярнуліся жонка з трохгадо-вым сынам. Як толькі ўвайшлі ў хату, хлопчык угледзеў на табурэце капялюш. Уражаны, спыніўся, а потым абедзвюма ручкамі схапіў яго і радасна закрычаў:

— Ура! Папка мне мяленькі гаршчочак купіў!

Пакуль бацька з дзецюкамі, гыгыкаючы, выпівалі за «новы гаршчо-чак», яго трэба ўжо было несці да пліты — падсушваць.

Агарод

На Дняпры — паводка. Хвалі плюскочуць на вясковых агародах, вада падбіраецца да хлявоў небаракаў-прыбарцаў. Нерастуе рыба. Лавіць яе — не дай Бог, але, як і заўсёды, — ловяць. Бракаьераў вывіжоўваюць цэлыя атрады міліцыянтаў. Ну і няхай сабе. Вопытныя прыбарцы ставяць сеці на сваіх агародах, за платамі. Да аднаго такога прычапіліся два сяржанты:

— Ты што, тваю мецьь, не ведаеш, што цяпер нельга рыбу лавіць?

А той, таксама з мацюком, адказвае:

— Знаю. А дык няхай яна, падла, мой гарод не топча...

Памочнікі

Дырэктар свінакомплекса частуе дарагіх гасцей. Паўз столік, за якім яны сядзяць, раз-пораз шмыгаюць дырэктаравы памагатыя.

Таму ўрэшце надакучыла іх мітусня:

— Ну што вы ўсё бегаеце, быццам вас панос прахапіў?!.

Адзін з памочнікаў хуценька адказвае:

— Ага, не будзеш бегаць, дык скажаце, што ў нас запор.

Пытанне

Загадчык раённага аддзела кампартыі Беларусі заходзіць у кабінет да падначаленых. Убачыўшы, што таго, хто яму патрэбен, не відно, незадаволена кідае:

— А дзе Петрасеня?

— У туалет пайшоў, — адказваюць.

— А чаго?..

«Закладка»

«Галава» райвыканкама выклікаў «галоў» калгасаў на справаздачу па закладцы сенажу. Двое старшынь-суседзяў змаглі патрапіць да начальства толькі напрыканцы дня: тэлефанаграмы іх позна адшукалі.

Калі першы панура выйшаў з кабінета шэфа, другі спалохана запытаў:

— Ну, пра што ён, Гена, цябе выпытваў? Дужа злосны?

Той нічога не адказаў і толькі скрушліва матнуў рукой...

...Шэф невялічкай горкай узвышаўся над шырачэзным сталом. Калма-тыя бровы надавалі яго нахмаранаму твару яшчэ большую строгасць.

— Ну, Галаўко, а ты колькі залажыў?

Старшыня залыпаў вачыма.

— Дык я, Іван Трафімавіч, яшчэ меней, чым Гена Галабродаў, усяго грамаў 150. Чэснае слова. Ён можа пацвердзіць.

— Што-о? — твар шэфа ўмомант стаў падобны да рэпы. — Во-о-он!!! — шалёна зароў ён, схапіў са стала попельніцу і з усяе сілы запусціў услед небараку.

Сырадой

«Галава сям'і» нашчыцца сырадоем. Глыток за глытком. Раптам ставіць слоік на стол і падазрона глядзіць на жонку:

— Вольга, чаму малако кіслае?

— Як яно кіслае? — устрапянулася тая. — Толечкі ж працадзіла.

— А што карове нанач давала?

— Ды па́данкі, антонаўку.

— Ну во. Колькі гаворана было, каб не сыпала скаціне гэтае кіслоцце. Пі от цяпер сама...

Хамут

Гэта адбылося ў часы, калі бохан хлеба каштаваў 16 капеек. У Галі Шмаргуновай з клеці ўкралі хамут. Яна, вядома, здагадалася, чые ногі па двары пахадзілі, таму адразу пакіравала да Мішы Глычка. Той і не віхляў:

— Ты ведаеш, Галя, я й не хацеў яго браць, толькі думаю: а нахрана табе хамут, калі каня і ў праекце не значыцца? Загнаў я яго Мясаеду за паўсотні. Дзве «гінды» шчэ асталіся. Хочаш — ка́пну.

— Ды не буду я піць тваю чарвіўку. Хамут аддай.

— Галечка, ну як жа я адбяру яго ў чалавека? Грошы ж прапіты...

— А ты не адбірай, а адкупі. На вось, — яна падала небараку-злодзею стосік «пяцёрак».

Той паглядзеў на Галю круглымі вачыма, узяў грошы і, спатыкаючыся, выкаціўся на вуліцу. Вярнуўся праз чвэрць гадзіны з хамутом.

Жанчына прыдзірліва агледзела рэч і задаволена ўсміхнулася:

— Ну во. Слава Богу. Давай, стаўляй цяпер сваю «гінду».

Калі выпілі па дзве шклянкі віна і ў галовах крыху зашумела, Міша насмеліўся запытацца:

— Галя, ты ўсё-такі скажы: нахрана табе здаўся гэны хамут? На шыю сабе адзяваць будзеш? Ішчэ й капейку аддала...

— Дурны, я ж у ім «машыну» зашыла. Усе гады, як пад Мурманскам жыла, грошы адкладала. На «Жыгулі» вот і назбіралася. Сыну завязу ў Магілёў.

Урок

Школа ў часы «перабудовы». 2 клас. Маладая настаўніца праводзіць урок-гульню.

— Ну, дзеткі, давайце пагуляем у магазін. Ты, Волечка, будзеш прадаў-цом, а вы, дзеці, пакупнікамі.

Умомант утвараецца чарга. Прычым, як у сапраўдным магазіне, хлоп-чыкі імкнуцца пралезці ўперад. То адзін, то другі, працягваючы руку з «грашыма», прамаўляе:

— Бутэльку «чарніла» і пачак цыгарэт.

Настаўніца ў разгубе. Каб неяк паправіць становішча, яна прапануе:

— Давайце лепей, дзеці, пагуляем у аптэку. Ты, Светка, будзеш прада-ваць лекі.

Чарга зноў вырастае, але цяпер ужо не такая шумная. Дзеці купляюць «таблеткі». Раптам адзін бойкі «пакупнік» падыходзіць да дзяўчынкі і голасна кажа:

— На табе, Таня, грошы. Вазьмі мне таблетак, а то я хачу яшчэ ў мага-зін паспець. Трэба «чарніла» і цыгарэт купіць.

«Садыстка»

Чарга па цукар у гастраноме. У тым жа аддзеле прадаюць і слоікі з дзіцячым харчаваннем. Падыходзіць інтэлігентнага выгляду жанчына.

— Скажите, — звяртаецца да прадаўца, — у вас детского мяса еще много осталось?

Чарга маўчыць. Прадавец з усмешкай:

— Вам хватит...

Сон

Студэнтка — экзаменатару:

— Ой, Мікола Пятровіч, я так вучыла, так вучыла. А сёння дык амаль не спала: легла каля трох, прачнулася каля чатырох.

Выкладчык (меланхалічна):

— То хіба дзіва, што вы так пагана падрыхтаваліся. Трэба ўжо нешта адно: ці вучоба, ці хлопцы...

Каштан

— Касілі мы ў Андрэя Адамовіча. Леглі ў цянёк на перакур, і Іван, брат яго, кажа: «Глядзіце-ка, наш каштанчык лісце ўгору задраў. Мусіць, будзе дождж». Андрэй толькі махнуў рукой: «Ат, які там дождж. У яго ўвесьчасна лісты дубака стаяць. Малады».

Метафара

Студэнты атрымалі заданне прывесці прыклады метафар і ахарактарызаваць іх. Волечка Васількова пакарысталася радком з твора Ніла Гілевіча. Чытаем: «Прапусцім сціпла па адной?» Характарыстыка: «Прывычная метафара».

Парсюк

З самай раніцы Іван ды Талюк пахмяліліся самагонкай, узялі стрэльбу і падыбалі ў хлеў да свіней. Іван кажа: «Глядзі, братан, як ён рыла падставіў ёмка. Шчас гакну». Бах у лоб парсюку — той нават не завішчаў. Штых-нажом нямецкім — па горле, каб кроў сышла. «Няхай свяжуецца», — хмыкнуў. Памылі рукі пад калонкай, зайшлі ў сенцы, лыкнулі па «сотцы». Яшчэ па «сотцы»... Выйшлі на двор, каб вяроўкай выцягнуць парсюка з хлява, а той... той, як ні ў чым не бывала, капошыцца, парохкваючы, каля каровінай пуні, храбусціць кавалачкамі цэглы. А з бакоў і галавы яго чорнымі лахманамі адкідаецца загусцелая крывішча. Пастаялі хлопцы стаўбурамі якую хвілінку, а тады Іван з крыкам «т-тваю мецьь!» кінуўся ў сенцы, схапіў стрэльбу, падскочыў да парсюка і пеканўў у небараку чарговым жаканам...

Усё, можа, і абышлося б, як было тое заўсёды. Ну, пагаварылі б за чаркай пра дзівосы розныя, пакруцілі галовамі, паўспаміналі падобную чартаўшчыну — дзякуй Богу, прыкладаў хапала. Але ж калі Іван з Талюком дасмольвалі парсюковы бок, маці заманулася адгледзець мяшанку свінні. Аднесла. Выйшла з хлява. Спакойна вывернула свіную ежу на зямлю, павольна падышла да сыноў... і толькі тут жанчыну «прарвала»: з лямантам яна пачала ахаджваць вядром сваіх недалугаў — па спінах, па галовах, па нагах.

Чорт аказаўся ні пры чым. Гэта, пакуль сыны ставілі ў сенцах стрэльбу, ачмурэлая ад стрэлу свіння зламала гнілую перагародку, пералезла да суседа, вымурзалася ў яго крыві і, крыху супакоіўшыся, вывалілася на двор...

Песня

У шапік, дзе прадаюць CD/DVD, заходзіць дзяўчына. Пытаецца ў прадаўца:

— У вас есть такая песня: На-на-на-на // на-на-на?

Каб

Сварацца двое:

— Каб ты шнуркі на базары прадаваў!

— Каб я табе іх прадаваў, каб ты на іх засіліўся.

Характар

Вясковая мянушка яго была Шкраб, і ён страшэнна не любіў, калі яго так дражнілі. У дзяцінстве адразу кідаўся ў бойку, а калі пасталеў, проста пераставаў размаўляць з «крыўдзіцелем».

З наравістаю жонкай ён жыў пагана. Былі частыя сваркі, іншы раз нават бойкі. Так сталася і на гэты раз. Слова за слова, і калі жонка з нянавісцю працадзіла: «Шкраб ты дурны! Калі ты ўгамонішся, паскуднік?» — накінуўся на яе з кулакамі. Пасля трэцяга ўдару жанчына абрынулася на падлогу. Ды толькі што значыць характар! Ужо трацячы прытомнасць, яна заскарадзіла па фарбаванай масніцы пазногцямі: «Шкраб! Шкраб! Шкраб!»

Прызванне

У маці аднаго нядошлага студэнта запыталіся:

— А чаму Ваш сын для паступлення абраў менавіта біялагічны факультэт?

У адказ пачулі катэгарычнае:

— Па прызванні. Мой жа Лёшка дужа любіць рыбу лавіць.

Усё, што ёсць

Дзве суседкі бала́каюць пра сваё здароўе:

— Ты ведаеш, Волечка, у мяне ж усё, што ёсць, усё баліць — ногі, рукі, спіна...

— І галава?

— Не, галава, дзякуй Богу, не баліць...

Вяселле

— Здароў, браценнік! Даруй, што на Вольчына вяселле не патрапіў. Ну, як згулялі?

— Здароў, Міколка. Добра справілі, перад людзьмі не гадко. Пітва-ежы ўдосталь было, шчэ й жывіне асталося, ансамбаль з раёну граў, — павесяліліся слаўна. Я толькі адных зубоў дзве жмені каля ганка назбіраў.

— О-о, сапраўды харошае вяселле.

— Ну, дык...

Мухі

Хаця бабулі Праскоўі і 95 гадоў, але жанчына яшчэ пры сваім розуме. Усе сонечныя дні ад ранку і да вячэрняга сутоння яна бавіць на заваліне ў двары. Неяк яе ўнучка — сама ўжо бабуля — глянула на абшалпаную хатнюю сцяну і запыталася:

— Чаму гэта твая сцяна такая падрапаная, толькі ж нядаўна падхварбілі?

— Ай, дзетачка, гэта ж я драчыкам мух б'ю. Сяджу і б'ю, сяджу і б'ю.

— На дварэ?!

— Ды ўсё ж у хату меней заляціць. І ў мяне рукі не гуляюць.

Чым бы дзіця ні цешылася...

Маміна замова

Сяргей ПАНІЗЬНІК

Бутэрбродаўская вежа

На абед мой брат — хадок.
За талеркай ён — ядок.

А ў мяне зусім не ежа —
Бутэрбродаўская вежа.

Гляньце: у руках бігмаг —
Як мак-до-наль-даў-скі гмах!

Ну а гамбургер, хатдог
Намалюем вам удвох.

Абмакнуў у кетчуп палец:
— Я малюю хлеб-закалец!

Кажа мой сябрук-хітрун:
— Я малюю той лапун,

Што пякла бабуля ў печы.
Побач — сырадою глечык.

Не ўмяшчаецца ў мой рот
Мак-до-наль-даў-скі бутэр-брод.

Маміна замова

Светлым кветкам, добрым дзеткам,
Шчабятушачкам-падлеткам
На задавальненне
Дам з прыдзвінскага палетка
Роднай мамачкі маленне.
Каб уквеціць нашу мову,
Я збярог яе замову:

— Маладзік малады,
Твой ражок залаты.
Дай жа Божа адхлання
На тваё пастаянне,
А мне — на дарогу.
Табе — злоту карону,
А мне шчасця й здароўя.

Стрыжы на крыжы

— Ляці, не дрыжы! —
Шчабяталі стрыжы, —
Паветра стрыжы,
Зямлю калышы, —

І будуць глыжы —
Дзятва камянёў,
*Расці, што й крыжы**
Паміж княжых агнёў
Ля тураўскіх пнёў.

...А я не дрыжу,
Бо з небам дружу.
І Богу кажу:
— Я маю душу, —
Таму не хлушу.

А праўду трымаць, —
Гэта ўвысь узлятаць
І стражу Крыжа
З лёгкім сэрцам вітаць.

*Каля Турава на намоленых мясцінах і сёння вырастаюць з зямлі крыжы.

Боцікі і чаравічкі

Бліснулі з парога боцікі:
— Мы таксама патрыёцікі.
Родную зямлю не топча,
Асцярожна ходзіць хлопча:

Ён шкадуе кветку, пчолку
І абцасікам без толку
Не збівае з дрэва сук.
Беражэ зямлі красу!

Зыркі борцік боціка
У чысцюлі Косціка!

Не паспелі пахваліцца, —
Наляцела Навальніца:
— Вось у нашай Веранічкі
Самі ходзяць чаравічкі.

Зачынаецца патоп, —
Безпрыглядныя — топ-топ...
А сплывуць на край зямлі, —
Я вяртаю, дзе й былі.

Як падсохне, Вераніцы
Будзе ў чым збіраць суніцы.

Маляваныя дываны

Уладзімір СІЎЧЫКАЎ

У дзядзькі Алеся

— Між аблокаў і хмараў
Па-над крамаю «Золата»
Кампануе і марыць,
Хоць паставаю —
Волат ён.
«Як за печкай у Бога!» —
Жывапісца праведвалі:
Бы ў Вінцэнта Ван Гога,
Дзень анёла,
Мы ведалі.
Ледзь ступіць —
Не прабіцца
Між палотнаў і графікі,
А на кніжнай паліцы —
«Аўтаманаграфія»
І партрэт Радзівіла.
Яго ўнучку адзіную,
Што прыемна здзівіла,
Як мяне,
Зваць Хрысцінаю.
Творы новыя ўдала,
Гожа
Ў рамы прыбраныя.
Больш за ўсе ўпадабала
Дываны маляваныя.
Прыазёрных палеткаў
Чаравала відовішча.
Замкі,
Дзіўныя кветкі,
Бы ў Язэпа Драздовіча!
«Страцім-лебедзь»,
«Пагоня»,
Беларушчыны рыцары,
Нашы слава і гонар —
У найлепшых традыцыях.

Ён сказаў,
Што ў Заслаўе
На пленэр летуценнікаў
Будзе выехаць слаўна
Макаткі і насценнікі
Маляваць каля храма,
Па-над рэчкай Чарніцаю...

Калі возьмуць,
Стараннай
Буду я вучаніцаю!

Памочнік

— Баба Гэля кніжкі дзецям
Выдае ў бібліятэцы,
Ўпісвае ў абанементы
Почыркам сваім адметным.

Прапаноўвае чытанкі,
Комiксы і маляванкі,
Вершы і апавяданні
Дый на кемлівасць заданні.

Хуткамоўкі і лічылкі,
Байкі,
жарты
і цвялілкі,
Лапатушкі і пацешкі —
Ўсё —
з лагоднаю усмешкай.

З ёй шчырую я ад ранку —
Раскладаю абаранкі,
Падсалоджваю гарбату.
Я ў бабулі — памагаты.

Засыпаю ў кіпень зёлкі.
Дбайна аздабляю ёлку —
На духмяныя галінкі
Скрозь падважваю сняжынкі.

Я ўжо зусім дарослы!
Дык з начыннем самым розным
Ранец мне
святы Мікола
Прынясе —
налета ў школу!

Калядны ліст

Святы Мікола,
Шлю Табе вітанні!
Падобны на Цябе быў мой дзядуля,
Чакаюць нецярпліва віншаванняў,
Дарункаў
Дзеці,
Іх матулі і татулі.

Усе,
Хто паслухмяны і старанны,
Хто волю меў на добрыя учынкі,
Хто да старэйшых ставіўся з пашанай —
На святы Ты не маеш
адпачынку.

Як вырасту,
Дык добрай чараўніцай
Зрабіцца, як і Ты,
Я буду рада,
Стаць весялосці, радасці крыніцай,
Прыносіць шчасце дзеткам
на Каляды.

Я ведаю,
Што часта просяць дзеці
Пакласці ім пад ёлку тэлефоны
Мабільныя, найноўшыя у свеце,
Кампутары,
Планшэты
І смартфоны.

Я маю ўсё —
Мне не нясі нічога!
Хай возьме падарунак мой дзяўчынка
Ў дзіцячым доме
І падзякуе Богу.

Зрабі, як я прашу.
Твая Хрысцінка.

Доктарка

Завіхаюцца ля Златы
Генрых-дзед і баба Маша —
Захварэла й лялька Даша.
Злата у сваім халаце,
Кажа: «Зёлак тут багата —
Здымем дрыжыкі і кашаль.
Нас праступа не застрашыць,
Не хвалюйся дужа, тата,
З мамай прыязджай на свята!
Ачуняю разам з Дашай,
Расквітнее дача наша!»
Будзе поўнай шчасця хата!

А ці ўзаемна?

— Я люблю бязмерна котку,
Неўгамонную варкотку.
Ў Тайгі беленькія лапкі,
Рыжая на носе крапка.
Вочкі зыркія,
бы знічкі,
Язычок,
як з запальнічкі.
Вусы ж у любімай кісы
Называюцца вібрысы.
Свежай ёй лію вадзічкі,
Корм сухі даю з палічкі
І паштэту не шкадую.
Калі драпне —
не крыўдую.
Абнаўляю ў туалеце
Напаўняльнік у кювеце.
Як з сяброўкай развjажаю,
Ды,
бывае,
заўважаю —
Ў татаў кабінет скрабецца,
Поўсць вычэсваць не даецца,
Ні за што не йдзе купацца,
Любіць падрамаць,
схавацца.
Знаць бы —
ёй гуляць са мною
Лепш
ці быць ўвесь дзень адною?
І ці любіць мяне коця
Ў сне салодкім
і ў дрымоце?

Муза

— Котка Тайга ў кабінеце,
Ўлёгшыся на падваконні,
Любіць больш за ўсё на свеце
За гардзінай спаць спакойна.

Як асенняя вяргіня,
Сонцу цешыцца дзівачка.
Мо яна кату Варгіну,
Што з-пад Лепеля, сваячка?

Мілагучна так варкоча
Зразумелай татку мовай,
Нібы зычыць плёну хоча
За сталом яму пісьмовым.

Можа, тое муркаценне
(Зрэдку вушы нашаторыць)
Татку дадае натхнення
Пры пляскатым маніторы.

Артыстычная натура,
Мусібыць, спрыяе татку
Клацаць па клавіятуры —
Друкаваць яго нататкі.

Вось і думаю я часам —
Ёсць патрэба ў тым саюзе.
Як сядзяць яны сам-насам,
Значыць,
котка
ў таткі —
Муза!

Руплівіца

— Хоць сягоння і нядзеля,
Любыя бацькі,
З пасцелі
Час прыходзіць падымацца
І са снамі расставацца!
Клопату ў мяне нямала,
Ды без вас засумавала,
Хоць без справы не сядзела —
Свой пакой прыбраць паспела,
Чарапаху накарміла
І памыла Тайгу з мылам...

Вылецела мама з ложка:
— Як гэта — памыла кошку?!

І каб тая не прастыла,
У ручнік яе ўкруціла
І,
нібы цырульнік,
тата
Фенам Тайгу грэў заўзята.

Некалі бацькам ляжаць —
Трэба кошку ратаваць!

Сярожа Пастушок на старонках «Заранкі»

Пад псеўданімам Сярожа Пастушок у канцы 1920-х–пачатку 1940-х гадоў у друку выступаў беларускі паэт Сяргей Крывец (1909–1945). Той самы Сяргей Крывец, які ў 1933 годзе з Мастоўшчыны пераехаў у Беласток, дзе і пражыў свае апошнія 12 гадоў.

Язэп Палубятка ў беларускім беластоцкім тыднёвіку «Ніва» (12.02.2012) распавёў пра Сяргея Крыўца і пра яго беластоцкі творчы ўзлёт, а таксама апублікаваў нізку вершаў паэта, якія ён напісаў у Беластоку. Вершы гэтыя былі апублікаваны ў адзіным зборніку паэта «Дубок», які пабачыў свет у мінскім выдавецтве «Беларусь» у 1972 годзе. Зборнік рыхтаваў і напісаў прадмову да яго Рыгор Шырма пад рэдакцыяй Максіма Танка.

Праўда, Язэп Палубятка памыліўся, калі напісаў, што Сяргей Крывец у 1944 годзе, пасля вызвалення Беластока, быў мабілізаваны ў савецкае войска, а ў красавіку 1944 года, падчас штурму Гдыні, быў цяжка параненыі 29 красавіка 1944 года памёр. Паэт, сапраўды, быў паранены, але ў красавіку 1945 года. Каля Гдыні яму адарвала нагу нямецкім снарадам, а 28 красавіка 1945 года ён у шпіталі памёр. Яму тады было толькі 36 гадоў.

Сяргей Крывец нарадзіўся ў вёсцы Дубна Гродзенскага павета (цяпер Мастоўскі раён).

У 1915 годзе маці з дзецьмі выгналі ў бежанства ў Саратаўскую вобласць Расіі. У бежанстве хлопчык вучыўся ў школе, маляваў, сам пачаў вывучаць мовы. На Бацькаўшчыну Крыўцы вярнуліся ў 1921 годзе. Вяртанне было цяжкім. Сяргей наймаўся і ў пастухі, і ў парабкі, і ў цесляры.

У 1925 годзе юнака выбіраюць сакратаром гуртка Таварыства беларускай школы. Ён пачаў праводзіць шырокую культурна-асветную работу на вёсцы, шмат чытаў, пазнаёміўся з Рыгорам Шырмам, Максімам Танкам, іншымі літаратарамі Заходняй Беларусі. Самастойна вывучыў і добра ведаў беларускую, рускую, польскую і нямецкую мовы. А калі брат у яго спытаўся неяк, навошта яму нямецкая мова, Сяргей адказаў, што хоча ў арыгінале прачытаць Гётэ і Шылера.

У 1927 годзе ў Вільні пачаў выдавацца ілюстраваны дзіцячы часопіс «Заранка». Рэдактарам-выдаўцом яго была Зоська Верас. У часопісе друкаваліся творы заходнебеларускіх пісьменнікаў, казкі, дасланыя чытачамі, вершы дзяцей, пераклады, малюнкі, розныя конкурсы і краязнаўча-пазнавальныя матэрыялы. Напісаў туды першы ліст у 1927 годзе і Сяргей Крывец, але падпісаўся псеўданімам Сярожа Пастушок. Ён даслаў у рэдакцыю свой першы верш. У рубрыцы «Наша пошта» ў № 7 з'явілася паведамленне: «Верш змяшчаем. Пішы, што будзеш рабіць зімой». Верш «Што за шчасце, што за доля…» – гэта першы апублікаваны твор Сяргея Крыўца. Паэт у першым вершы марыў мець кавалак уласнай зямлі, карову, шмат збожжа, а таксама хацеў вучыцца ў беларускай школе…

Па першых вершах паэтка і выдавец «Заранкі» Зоська Верас заўважыла, што на Мастоўшчыне жыве вельмі таленавіты самародак. Яе хвалявала, каб ён не знік, каб атрымаў пэўную адукацыю і меў працу. У «Нашай пошце» Зоська Верас пыталася: «Напішы нам, ці маеш магчымасць хоць крыху вучыцца і ці ёсць дзе дастаць беларускія кніжкі для чытання? Прысылай нам сваіх вершаў болей. Ахвотна будзем іх пераглядаць і што добрае змяшчаць. Шчыра жадаем табе, каб ты меў магчымасць вучыцца і развівацца» (1928, № 4).

У №4 за 1928 год на старонках часопіса быў апублікаваны яшчэ адзін верш Сярожы Пастушка пра моладзь (яго няма ў зборніку «Дубок»). Верш гучыць так:

Моладзь, моладзь, ўся надзея
Маткі Беларусі!
Наша першая ідэя:
Смелымі быць мусім.
Мусім стаць нагамі цвёрда
На родную зямельку,
З болем трэ' бароцца горда
Змагчы труднасць вельку.
Мусім выставіці грудзі
Нявыгодзе смела,
Каб з нас потым выйшлі людзі,
Каб з нас выйшла дзела.
Будзем слабых бараніці,
Праўды дамагацца,
І ў згодзі брацкай жыці,
За волю змагацца.
Дружна возьмемся за дзела
З ранняю зарою,
І наперад пойдзем смела
Моцнаю сцяною.
Гэй, да працы, люд свабодны!
Браты і сястронкі,
Хай ляціць наш гімн народны
Ува ўсе старонкі.
Няхай зыкам сваім вольным
Ўскалыхне паветра,
Каб пачуў яго цвет польны,
Роднай пушчы нетра.

У 1929 годзе Сярожа Пастушок па-ранейшаму шчыра сябруе з «Заранкай». А Зоська Верас у «Нашай пошце» ўсё пыталася: «…Ці ўжо вучышся ў сталяра? Пішы ў «Заранку»». І вясковы юнак пісаў. У першым нумары за 1929 год часопіс друкуе пераклад Сярожы Пастушка з польскай мовы абразка «Удзячнасць дзікага» на беларускую мову. Сюжэт абразка вельмі надуманы, але ён цікава чытаецца. Некалі бедная індыянка адна жанчына ахвяравала залатую манетку. Прайшло шмат гадоў, і сын некалі беднай індыянкі стаў багатым чалавекам. Ён знайшоў тую жанчыну і прынёс ёй у знак падзякі за залатую манетку 25 тысяч франкаў. На дабро – адказаў дабром…

У 1931 годзе вясковы паэт даслаў у «Заранку» свае загадкі і круцігалоўкі, некаторыя з іх былі апублікаваныя.

Але хутка «Заранка» спыніла сваё існаванне. А Сярожа Пастушок (Сяргей Крывец) пераехаў з роднай вёскі Дубна ў Гародню, а потым у Беласток. А ў 1940 годзе паступіў у Беластоцкі пэдінстытут…

Сяргей ЧЫГРЫН

Незламаныя дзеці Валадаркі

Пэўна, у кожнай краіне ёсць свая турма-сімвал. У Амерыцы — Алькатрас, у Францыі — Бастылія, у Брытаніі — Таўэр. У Беларусі таксама ёсць такая — сталічны Пішчалаўскі замак, больш вядомы пад народнай назвай Валадарка.

Сёлета Пішчалаўскі замак святкуе свой сур'ёзны юбілей — 190 гадоў з моманту ўвядзення ў эксплуатацыю.

Згодна з гарадской легендай, памешчык Пішчала пабудаваў замак для ўласных патрэбаў, аднак неўзабаве быў забраны імперскімі ўладамі, якія арганізавалі там астрог. У рэальнасці ж усё было менш рамантычна: дваранін Рудольф Пішчала выступаў у ролі «падрадчыка», выйграўшы своеасаблівы тэндар на пабудову новай гарадской турмы.

Замак быў пабудаваны ў 1824 годзе на гарадскім ускрайку і адчыніў дзверы для першых «пастаяльцаў» вясной 1825-га. Як і ў любой іншай краіне, у гарадскую турму траплялі не толькі злачынцы ці асобы з развітым крымінальным мысленнем, але і нязгодныя з палітыкай існага рэжыму. Для некаторых астрог быў апошнім зямным прытулкам, для іншых — месцам, дзе гартаваўся дух, бо, як вядома, турма не толькі ламае, але і развівае волю да супраціву.

Першымі «палітычнымі» вязнямі турмы хутчэй за ўсё былі паўстанцы 1830–1831 гадоў, да якіх царскія ўлады паставіліся надзвычай ліберальна: кожнаму з інсургентаў далі па камеры, а таксама гарачы паёк. Іх паслядоўнікам, паўстанцам 1863–1864 гадоў, пашанцавала менш, бо такога лагоднага стаўлення з боку расійскай імперскай адміністрацыі ўжо не было. Праз недахоп месцаў у камерах паўстанцаў трымалі ў двары, многія з іх цярпелі не толькі голад ды холад, але зняважа і катаванні.

Па абвінавачванні ў распаўсюдзе «шкодных» ідэй у гэтай турме сядзеў Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч разам з дачкой Камілай. З прычыны адсутнасці доказаў яго пасля выпусцілі, але паліцыя «прыглядала» за драматургам да канца яго жыцця.

У «нашаніўскі» перыяд адзін за адным у турму траплялі будучыя светачы нацыянальнай культуры. Так, вядомы беларускі пісьменнік Карусь Каганец паспеў двойчы пабываць у астрогу — у 1905–1906 і 1910–1911 гадах. Аўтар зборніка вершаў «Матчын дар», беларускі паэт Алесь Гарун, быў арыштаваны за выступленні супраць царскага самадзяржаўя і прыгавораны да дзесяцігадовай высылкі ў Іркуцкую губерню, а пачынаў свой шлях у Сібір акурат з Пішчалаўскага замка.

Якуб Колас да таго, як стаць класікам беларускай літаратуры, актыўна займаўся палітыкай. Са школьнай лавы ведаем, што ён браў актыўны ўдзел у арганізацыі нелегальнага сходу настаўнікаў, за што быў арыштаваны і асуджаны на тры гады зняволення. Шкада, на школьных занятках рэдка кажуць пра тое, што малады настаўнік Канстанцін Міцкевіч мог пазбегнуць вязніцы, наўпрост уцёкшы з судовай залы, але не зрабіў гэтага, бо за кратамі заставаліся яго сябры і паплечнікі...

Знаходзячыся Якуб Колас у менскай турме ў 1908–1911 гадах. За час свайго зняволення ён напісаў шмат вершаў, частка з якіх была прысвечаная турэмнаму жыццю і склала асобны раздзел «З турмы» у яго дэбютным зборніку «Песні жальбы», які пабачыў свет у 1910 годзе. Кажуць, менавіта ў Пішчалаўскім замку ён задумаў сваю «Новую зямлю».

Будучы «начальнік» Польскай дзяржавы Юзаф Пілсудскі, які ў маладыя гады актыўна цікавіўся сацыялістычнымі ідэямі, за ўдзел у змове з мэтай забойства Аляксандра III быў прыгавораны да пяці гадоў высылкі. Этапавання ў Сібір ён чакаў у Пішчалаўскім замку. Фелікс Дзяржынскі, іншы вядомы паляк беларускага паходжання і аматар сацыялізму, з якім Пілсудскі вучыўся ў гімназіі, згодна з легендай, быў адзіным чалавекам, якому ўдалося ўцячы з астрогу падчас аднаго з чатырох этапаў, якія праходзілі праз менскую турму.

У Пішчалаўскім замку давялося пабываць яшчэ аднаму вядомаму сацыялісту, тэрарысту, перакананаму антысавецчыку і неблагому літаратару — Барысу Савінкаву, якога змясцілі ў турму пасля арышту ў Менску ў 1924 годзе. За краты ён трапіў пасля аперацыі «Сіндыкат-2», распрацаванай ГПУ для выкрыцця і знішчэння антысавецкага падполля на тэрыторыі СССР. Каб заманіць Савінкава на савецкую тэрыторыю, была створаная фіктыўная антысавецкая арганізацыя, якую ён павінен быў узначаліць. Яўкі, паролі, зброя — усё было па-сапраўднаму, таму ён і «павёўся».

У 1932 годзе пасля нелегальнага пераходу савецка-польскай мяжы ў Пішчалаўскім замку сядзеў паэт Максім Танк. Яго таксама спрабавалі справакаваць і выкрыць у ім шпіёна, падсадзіўшы ў камеру стукача. Неаднаразова той казаў Максіму Танку, што збіраецца перабрацца ў Заходнюю Беларусь, набыць там хату і працаваць на пана. Падбіваў на гэта, відаць, і Максіма Танка. Але замест словаў згоды, што за мяжой сапраўды лепш, правакатар быў збіты будучым паэтам. Пасля свайго вызвалення Максім Танк вернецца ў Заходнюю Беларусь і будзе арыштаваны і пасаджаны ў Лукішскую турму ўжо польскімі ўладамі.

На дадзены момант Пішчалаўскі замак, як і 190 гадоў таму, з'яўляецца пенітэнцыярнай установай. Увесь час у сецiве з'яўляецца інфармацыя пра тое, што яго хочуць перарабіць пад гасцінічна-музейны комплекс. Можа быць, у будучыні мы зможам пабачыць камеры, дзе знаходзіліся героі і пакутнікі, нашы незламаныя «дзеці» Валадаркі, для якіх знаходжанне ў турме адыграла надзвычай важную ролю ў жыцці...

Канстанцін Касяк

Мемуары ўнучкі Хэмінгуэя

Унучка вядомага амерыканскага пісьменніка Эрнэста Хэмінгуэя актрыса Марыэль Хэмінгуэй выдала ўласныя мемуары.

У сваёй кнізе Марыэль гучна абвінавaціла вядомага рэжысёра Вудзі Алена ў сэксуальных дамаганнях. Актрыса распавяла, што ў 1979 годзе на здымках фільма «Манхэтэн» яна не раз адчувала на сабе «не здаровы» інтарэс з боку Алена. На шчасце, усё скончылася, так і не пачаўшыся.

Марыэль, аднак, нічога не памятае пра свайго дзядулю. Аўтар аповесці «Стары і мора» скончыў жыццё самагубствам за некалькі месяцаў да нараджэння ўнучкі. Аднак Марыэль правяла дзяцінства ў яго доме, чула ад родных і блізкіх расповеды пра яго характар, думкі і ўчынкі.

Марыэль часта перапаўняе гонар за тое, што яна належыць да сям'і легендарнага пісьменніка, аднак яна ніколі не выкарыстоўвала яго імя ў асабістых інтарэсах. У мемуарах таксама можна ўбачыць старыя сямейныя фотаздымкі і цікавыя дакументы.

Марыэль часта намінавалася на прэстыжныя кінаўзнагароды, але ў апошні час яна вырашыла прысвяціць сябе літаратурнай дзейнасці.

«Падвойны падман» і Шэкспір

Навукоўцы даказалі прыналежнасць п'есы «Падвойны падман, або бедалагі-палюбоўнікі» («Double Falsehood, or The Distrest Lovers»), якая раней лічылася фальшыўкай, пяру Шэкспіра.

Да такой высновы прыйшлі навукоўцы з Асацыяцыі навуковай псіхалогіі, прааналізаваўшы тэксты драматурга. Вынікі былі апублікаваныя ў часопісе асацыяцыі «Psychological Science». Праграма, спецыяльна распрацаваная для аналізу літаратурных тэкстаў, прааналізавала творы ўсіх, хто мог быць датычны да стварэння «Падвойнага падману»: 33 тэксты, напісаных Шэкспірам, 12 п'ес Льюіса Тэабальда, які знайшоў і выдаў п'есу праз сто гадоў пасля смерці Шэкспіра, а таксама тэксты Джона Флетчара, драматурга, які працаваў разам з Шэкспірам.

Праграма засведчыла, што аўтарам п'есы з'яўляецца Шэкспір. Такія высновы былі зробленыя на падставе аналізу выкарыстання пэўных часцінаў мовы, літарасплучэнняў, эмацыйна афарбаваных і рэдкіх слоў.

Навукоўцы адзначаюць, што цалкам давяраюць вынікам сваёй працы.

П'есу ўпершыню апублікавалі і паставілі ў 1727 годзе. Спачатку былі захопленыя рэцэнзіі, аднак неўзабаве яе абвясцілі фальшыўкай і выключылі з шэкспіраўскага канону. Тэатральны імпрэсарыа Тэабальд, які выявіў рукапіс, сцвярджаў, што гэты твор з'яўляецца кампіляцыяй трох аўтарскіх версій страчанай п'есы Шэкспіра «Кардэніо», але да яго тлумачэнняў тады ніхто не прыслухаўся. Паколькі рукапісы былі згубленыя, з тых часоў даследчыкі спрачаліся, хто насамрэч з'яўляецца аўтарам п'есы: Шэкспір, сам Тэабальд ці Флетчар.

Аўтарству Шэкспіра на дадзены момант прыпісваюць 38 п'ес, 154 санеты, чатыры паэмы і тры эпітафіі.

Дом-музей Бродскага

Першы ў свеце музей Іосіфа Бродскага адкрыўся ў вёсцы Нарынская Каношскага раёна Архангельскай вобласці.

Будучы лаўрэат Нобелеўскай прэміі па літаратуры адбываў там высылку з сакавіка 1964 па кастрычнік 1965 года.

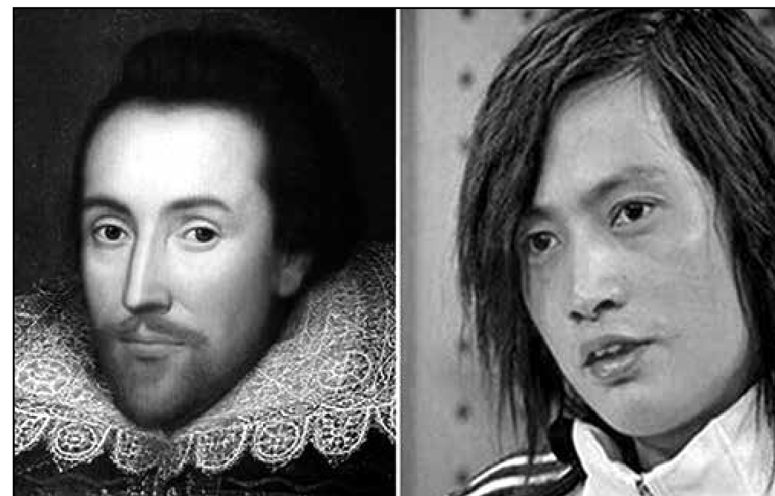
Музей Бродскага размясціўся ў адрэстаўраванай сціплай вясковай хаце Песцерава, у якой жыў паэт. У аснову экспазіцыі ўвайшлі рэчы, якімі карыстаўся І. Бродскі: крэсла, стол, канапа, газавая лямпа, бачок для праяўкі фотастужкі, знойдзенае пры аднаўленні хаты фанернае вечка ад пасылкі, адрасаванай Бродскаму яго бацькам з Ленінграда.

Агульны аб'ём сродкаў, выдаткаваных на музейны праект, склаў каля пяці мільёнаў расійскіх рублёў.

Іосіфа Бродскага выслалі на пяць гадоў у далёкую Архангельскую вобласць «за дармаедства». Там ён правёў паўтара гады, пісаў вершы, публікаваўся ў мясцовай газеце, працаваў на ферме, у калгасе. І. Бродскі назваў гэты час самым шчаслівым у сваім жыцці.

Дзякуючы садзейнічанню Ганны Ахматавай тэрмін высылкі быў скарочаны, і ў верасні 1965 года І. Бродскі вярнуўся ў Ленінград. Паэта прынялі ў Саюз пісьменнікаў, што дазволіла пазбегнуць новых абвінавачванняў у дармаедстве. У чэрвені 1972-га паэт быў вымушаны назаўжды пакінуць радзіму. Памёр Іосіф Бродскі ў студзені 1996 года ў Нью-Ёрку.

Пластычная аперацыя «пад Шэкспіра»

Больш за 200 тысячаў даляраў ЗША выдаткаваў на пластычныя аперацыі кітайскі пісьменнік Чжан Юй.

Ён надзвычай шануе творчасць вялікага ангельскага драматурга Уільяма Шэкспіра і таму захацеў вонкава быць падобным на свайго літаратурнага куміра.

Каб стаць «копіяй» легендарнага драматурга, мужчына насмеліўся на 10 пластычных аперацый. На працягу некалькіх месяцаў кітайцу адкарэктавалі разрэз вачэй, змянілі форму носа і падбароддзя.

Чжан Юй кажа, што гатовы ўкласці яшчэ больш грошай у свой новы вобраз. Паводле яго словаў, у іх з Шэкспірам шмат агульнага. Як і легендарны драматург, Юй нарадзіўся ў беднай сям'і і змог «стаць на ногі» выключна дзякуючы сваім кнігам.

Чжан Юй з'яўляецца адным з самых вядомых маладых пісьменнікаў КНР.

ПРЭМІІ

Прэмія імя Астрыд Ліндгрэн

У Стакгольме ўручана міжнародная літаратурная прэмія імя Астрыд Ліндгрэн за 2014 год.

Старшыня журы Буэль Весцін уручыў узнагароду дабрачыннай арганізацыі «PRAESA» з Паўднёва-Афрыканскай Рэспублікі.

На прэмію, заснаваную трынаццаць гадоў таму ўрадам Швецыі пасля смерці знакамітай дзіцячай пісьменніцы, сёлета намінаваліся каля двухсот прэтэндэнтаў з 61 краіны. Па ўмовах конкурса, на ўзнагароду «The Astrid Lindgren Memorial Award (ALMA)» могуць прэтэндаваць не толькі літаратары, але і ілюстратары, мастакі, творчыя калектывы, якія ствараюць для дзяцей і працуюць з дзецьмі.

Цяперашні пераможца – «PRAESA» – займаецца альтэрнатыўнай адукацыяй і з дапамогай літаратурнай творчасці дапамагае маленькім не толькі вучыцца чытаць, але і ведаць сваю родную мову і культуру. Для гэтага валанцёры «PRAESA» стварылі дастаткова разгалінаваную сетку кніжных клубаў, выдаюць літаратуру на многіх дыялектах, якія існуюць у Паўднёвай Афрыцы.

Прэмія імя Астрыд Ліндгрэн з'яўляецца самай буйной узнагародай, якая ўручаецца ў галіне дзіцячай і падлеткавай літаратуры. Сума, якая выплочваецца пераможцу, складае 5 мільёнаў шведскіх крон (700 тысяч даляраў ЗША).

Прэмія «ЛітоДрама»

«ЛитоДрама» – узнагарода, якая ўручаецца пад эгідай Літаратурнага інстытута імя Максіма Горкага і Саюза расійскіх пісьменнікаў.

Цырымонія ўзнагароджвання лаўрэатаў прэміі адбылася 8 красавіка. У намінацыі «Авангардная п'еса» быў уганараваны Ягор Чэрлак (Чалябінск) за п'есу-фантазію пра Юрыя Гагарына. Напярэдадні Дня касманаўтыкі такое рашэнне журы літаратурнай прэміі «ЛитоДрама» можна назваць лагічным. П'еса Я. Чэрлака напісана ў жанры фантастыка-іранічнай камедыі. Па сюжэце твора першы касманаўт Зямлі не загінуў у авіякатастрофе, а дажыў да нашых дзён, захаваўшы інкогніта.

У намінацыі «П'еса, звязаная з літаратурнай спадчынай» лаўрэатам прэміі «ЛитоДрама» стаў Аляксандр Ігнашоў (Самара) з п'есай «Да Божага парога».

Усяго ў конкурсе прынялі ўдзел больш за 365 аўтараў з розных краінаў свету, прадставіўшы на суд журы каля 800 твораў.

Невядомы аповед пра Шэрлака Холмса

У Вялікабрытаніі знойдзены рукапіс дагэтуль невядомага аповеду пра прыгоды Шэрлака Холмса. Магчыма, ён належыць пяру Артура Конан-Дойла.

Рукапіс знайшоў на гарышчы 80-гадовы Ўолтар Эліёт. Ён сцвярджае, што аповед быў напісаны Конан-Дойлем у якасці акта дабрачыннасці. У 1902 годзе ў шатландскім мястэчку Селкірк быў знішчаны паводкай драўляны мост. Праз два гады мясцовыя жыхары арганізавалі трохдзённы збор сродкаў на новы мост. Часткай мерапрыемства стаў выпуск зборніка апавяданняў, у стварэнні якога паўдзельнічаў і знакаміты пісьменнік. Аднак згаданы аповед у зборніку не падпісаны, таму сапраўднае аўтарства твора пакуль застаецца пад пытаннем.

Старонка падрыхтавана паводле матэрыялаў The Bookseller, The Local Se, The Guardian, Associated Press, vsiknygy.net і prostokniga.com.ua, novostiliteratury.ru і Newsru.ua.

Літаратурная Беларусь

Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА.
Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91. Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by